مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پرورش دینی کودک

تأثیر پرورش مذهبی کودکان به نماز

نویسنده: زهرا کریمیا

بسم الله الرحمن الرحیم

پرورش دینی کودک: تاثیر پرورش در جذب کودکان به نماز

نویسنده:

زهرا کریما

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

پرورش دینی کودک: تاثیر پرورش در جذب کودکان به نماز

مشخصات کتاب

سرشناسه : کریما، زهرا

عنوان و نام پدیدآور : پرورش دینی کودک: تاثیر پرورش در جذب کودکان به نماز / زهرا کریما ؛ تهیه کننده مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر : قم : صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی ، ۱۳۸۲.

مشخصات ظاهری : ۱۱۰ص.

شابک : ۷۰۰۰ریال ۹۶۴-۷۸۰۸-۵۵-۰:

یادداشت : کتابنامه: ص.[۱۰۷]-۱۱۰؛ همچنین بصورت زیرنویس.

موضوع : اسلام و خانواده

موضوع : تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

موضوع : اسلام و آموزش و پرورش کودکان

شناسه افزوده : صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره : BP۲۳۰/۱۷/ک۳۲پ۴ ۱۳۸۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۴۸۳۱

شماره کتابشناسی ملی : ۲۲۴۱۴۰۴

ص:۱

اشاره

دیباچه

دیباچه

انسان به طور فطری خداجوست و عبادت و نیایش، نیاز انسان رشد یافته و به وحدت رسیده به شمار می آید. در میان عبادت ها و امور معنوی و ملکوتی، نماز از ارزش و اهمیت ویژه ای برخوردار است. اکنون این پرسش مطرح است که با همه ارزش و قداستی که این فریضه مهم دارد، اگر آن گونه که امروزه به نماز و ارزش های معنوی آن بی توجهی می شود، آیا به راستی، جامعه و نسل فردا نیز با نماز و با تقوا خواهند بود؟ اگر وسایل آسیب زایی که می تواند گاه انسان را به عالم ماده تنزل دهد و او را گرفتار زر و تزویر دنیا سازد، کنترل نشود، آیا می توان امید داشت که قبله گاه حقیقی انسان خداوند باشد؟

در این میان، چگونه باید لذت های دنیوی را در دید فرزندانمان، ناچیز و زودگذر جلوه دهیم و بُعد معنوی آنان را تقویت کنیم تا عبادت و امور معنوی مثل نماز و روزه در ذایقه فرزندانمان شیرین جلوه کند.

اساساً آشنایی با روش ها و راهکارها، دست یابی به اهداف را آسان تر می سازد. در این میان، برای پیوند عمیق معنوی میان انسان ــ به ویژه کودک و نوجوان ــ با نماز باید روش مطلوب و آسانی را در پیش گرفت. چه راهکارهایی را باید وجهه همت خویش سازیم تا نه تنها کودک و نوجوان به نماز عشق ورزند، بلکه بر دوستان و هم سالان خود نیز تأثیر بگذارند و

آنان را اهل نماز سازنـد؟ روش هایی چون الگوپذیری، آسان پذیری، توافق ارزشـی، محبت و مدارا، پاداش دهی و میانه روی نمونه ای از این دسته است که این پژوهش به آن پرداخته است.

هرچنـد تـاکنون دربـاره نماز و دیگر فروع دینی، کتاب ها و نوشـته های ارزشـمندی نشـر یافته است، ولی این مجموعه به دلیل نگاه نو، تدوین و دسته بندی مناسب برای برنامه سازان و برنامه ریزان رسانه، سودمند خواهدبود.

گفتنی است این اثر حاصـل همکـاری مشترک میـان مرکز پژوهش هـای اسـلامی صـدا و سـیما با مرکز آموزش خواهران دفتر تبلیغات اسلامی قم است که خانم زهرا کریما آن را نگاشته و با مشاوره علمی جناب آقای داود رجبی نیا به بار نشسته است. با سپاس از ایشان و دست اندرکاران پژوهشـی آن مرکز و کارشـناسان مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، امید می بریم در پرتو تعامل علمی، شاهد شکوفایی آثار مشترک دیگری نیز باشیم.

انّه ولی التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش گفتار

پیش گفتار

نماز میراث همه پیامبران الهی و بهترین هدیه آنان برای ارتباط خلق با خالق است. زیباترین تجلّی نیایش را در سیمای نماز می توان به تماشا نشست. انسان نماز گزار در قیام خویش، زبان تمجید دارد و در خاك افتادنش، با زبان تسبیح، شکوه او را می ستاید و ایمان خود را به گواهی می ایستد.

اقامه نماز و بزرگداشت مقام نمازگزاران، ثمره حاکمیت صالحان برگستره زمین است؛ زیرا صلح و آرامش، سلامت و سعادت، رفاه و برکت، صلاح و رشد، اطمینان و اعتقاد و کمال انسان در پرتو پیوند با خدا امکان پذیر خواهد شد. در مقابل، هرگاه این فریضه بزرگ الهی تعطیل شود یا حقّ آن ادا نگردد، اضطراب و نگرانی، زشتی و تباهی، کج روی و کج اندیشی، غرور و فریب، به انسان هجوم خواهد آورد.

به طور کلی، هدف از آفرینش انسان عبادت خالق منّان است. عبادت؛ یعنی برخورداری از نیّت و اندیشه خالصانه، و حرکت هدفمند و جهت دار به سوی خدا. هدف از عبادت نیز تربیت و رشد و کمال انسان است و هدف نهایی در تربیت او که همه پیامبران الهی برای آن برانگیخته شده اند، رسیدن به رستگاری است و بس.

انسان زمانی می تواند به رستگاری برسد که با چیرگی بر کشش های نفسانی، قربانی کردن هوس ها، بریدن از وابستگی ها، خروج از ایستگاه های فکری و روانی، ترک خودبینی، بهره گیری از دین و دانش و تسلیم کردن خود به درگاه حق، در سکوی نماز، بانگ توحید و بندگی سر دهد.

نماز، کامل ترین پاسخ به عالی ترین نیاز انسان است. پس هر امری از مقدمات و هر رکنی از ارکان نماز، پاسخی است به یک نیاز؛ نیاز به پالایش جسم و جان، نیاز به اندیشه توحیدی، خروج از چاه طبیعت و درآمدن به صراط مستقیم، رهایی از خود، تقرّب به دوست و نیاز به تسلیم. وقتی معنا و مفهوم وضو را در حدّ درک نوجوان و جوان، به آن ها آموزش دهیم و برایشان توضیح دهیم که با وضو بودن، قدرت توجّه و تمرکز آدمی را افزایش می دهد و به پیشرفت تحصیلی کمک می کند، با وضو انس خواهند گرفت؛ زیرا در می یابند که وضو تنها شست وشوی ظاهری نیست.

انسان نمازگزار با شستن صورت، نمای اجتماعی خود را از هرگونه نظر ناصواب و نگاهی که رضای خدا در آن نباشد، پاک می کند. با شست وشوی دست ها، هر عملی را که در آن ریا باشد، از خود دور می سازد. با مسح سر،ذهن و اندیشه اش را از هر آن چه غیر خداست، پاک می گرداند و با باوری دوباره به شکوه کبریایی حق، سر خویش را در نهایت آزادگی و سرفرازی، برای تعظیم و تسلیم در برابر درگاه خالق یکتا، آماده می کند. با مسح پا نیز قدم های خود را از کج روی و هرزه گردی باز می دارد.

بنابراین، شایسته است در همه انسان ها به ویژه کودکان و نوجوانان، نگرشی مثبت نسبت به نماز و شخصیت محبوب نمازگزاران به وجود آید تا آنان نیز با همانندسازی، به این امر مهم بپردازند. چون نماز، پرچم، عبادت ها و معراج مؤمنان است و به قربانی کردن همه خود محوری ها، تجلّی همه نیکی ها و زیبایی ها و شکوفایی انسان ها می انجامد، پدر و مادر، مربیان و هرکسی که می تواند الگوی فرزندان قرار گیرد، هنگام اقامه نماز باید محبت در کلام و رفتار، احترام و استواری شخصیّت، گذشت و مروّت، سخن گفتن به حق و عمل به عدالت را در خود جلوه گر سازند. این ها و ده ها راهکار دیگری که در این پژوهش آمده است، در برنامه سازی برای نهادینه کردن اقامه نماز در میان اقشار جامعه و جذب نسل کودک و نوجوان به این عمل عبادی مؤثر خواهدبود.

این مجموعه شامل چهار بخش است و هر بخش فصل های مختلفی دارد که در بخش اوّل، جایگاه والای نماز در میان عبادت ها و آثار وضعی آن بر روی فرد و جامعه، تبیین می شود و نقش عبادت در زندگی و روش های آن معلوم می گردد. در بخش دوم، اصول صحیح تربیت دینی کودک و نوجوان و تأثیر روابط درست و منطقی با فرزندان به استناد کتاب خدا و قول ائمه اطهار علیهم السلام آمده است.

در بخش سوم نیز به عوامل مؤثر بر پرورش دینی مثل خانواده، اجتماع (فرهنگ، دوستان، وسایل ارتباط جمعی...) پرداخته شده و در پایان، راهکارهای جذب کودک و نوجوان به نماز مانند: تشویق و تحسین، کردار

نه گفتار، اخلاق خوش و اُنس با کودک و نوجوان، میانه روی و... آورده شده است.

بخش اول: کلیّات

اشاره

بخش اول: کلیّات

زیر فصل ها

فصل اول: آشنایی با چند اصطلاح

فصل دوم: عبادت

فصل سوم: نماز

فصل اول: آشنایی با چند اصطلاح

عبادت

عبادت در لغت، به معنی پرستش و بندگی(۱) و در اصطلاح، به معنی آشکار ساختن خواری و عالی ترین نوع خاکساری و کرنش در برابر خداوند است.(۲)

معنی اصطلاحی (شرعی) عبادت هر فرمانی است که از سوی شرع مقرر شده باشد و آن را برای خدا انجام دهند. «نماز» نیز پیرو همین فرمان جزو عبادت ها به شمار می آید.(۳)

عبادت، حالتی است که به گونه ای فطری در ذات و باطن انسان ها نهاده شده است و هر زمان به شکلی نمودار می شود. با مطالعه تاریخ زندگی بشر درمی یابیم که پرستش یکی از نیازها و رفتارهایی بوده که با وجود اختلاف فراوان در نوع ویژگی های آن، در همه جوامع به چشم می خورد. بسیاری از مردم به الوهیت معتقدند، ولی در نوع آن به اشتباه می افتند. فرستادن هزاران پیامبر از جانب ذات باری تعالی نیز به دلیل آن است که بشر را از راه های گوناگون پرستش، به یگانگی فرا خوانند.

پرورش

۱- فرهنگ جامع، احمد سیاح، تهران، کتاب فروشی اسلام، ج ۱۴، ص ۶۱.

۲- پرتویی از اسرار نماز، محسن قرائتی، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹، چ ۱، ص ۱۵؛ مفردات، راغب اصفهانی، تهران، مکتبه المرتضویه، ص ۳۱۹.

۳- مفردات، ص ۳۱۹.

پرورش در لغت به معنای پروردن و پروراندن است(۱) و در اصطلاح، به فعلیت رساندن استعداد و به کمال رساندن فرد کمال گرا معنا می دهد. هنگام مقایسه آموزش با پرورش، به این نتیجه می رسیم که آموزش به دلیل حرکت تکاملی، شاخه ای از پرورش به شمار می آید. پرورش هم چنین به معنی ساخته شدن انسان و رسیدن او به کمال حقیقی خویش به گونه ای شناختی ــ و نه علمی ــ است.(۲)

اگر پرورش به معنای شکوفایی استعدادها و رشد نیروهای ذهنی و اندامی باشد، مراکز دانشگاهی وظیفه آموزش آن را بر عهده دارند، ولی چنان چه به معنای نظم رفتاری، آداب اجتماعی ویژه و عادت یافتن به اجرای آن ها باشد، آموزش آن را هر قوم به گونه ای متفاوت مطرح می کند.

اگر پرورش به معنای دگرگونی های وجودی باشد، به گونه ای که پی آمدهای آن، رساندن خیر به خود و دیگران و رعایت ادب و حقوق است، گاهی «حکما» و گاهی «عرفا» آن را یاد می دهند، ولی بهترین، ژرف ترین و اصیل ترین نوع آن را «دین حق» آموزش می دهد. چنان پرورشی، گاه «ادب علمی» نام دارد، گاه «ادب مصاحبتی»، گاه «ادب نفسانی» و گاه «ادب مکتبی».

اگر چه این نام ها متفاوتند، ولی با یکدیگر هم ریشه بوده و هر کدام نمایشگر یک فضیلت هستند. با این حال، نقطه اشتراک همه دیدگاه های گوناگون در این زمینه، ضبط نفس، حسن رابطه نفس، قدرت داوری

۱- فرهنگ عمید، حسن عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۰، چ ۳، ص ۵۵۹.

۲- تربیت اسلامی، محمدصادق حائری شیرازی، انتشارات الشمس، ۱۳۵۹، چ ۳، ص ۲۱.

شایسته و نیکو به اجرا گزاردن برخورد است.(۱)

نماز

در مفردات آمده است: «الصّلاةُ الّتی هِیَ العبادةُ المَخصوصةُ اَصلُها الدُّعاء؛ نماز، عبادتی ویژه است که اصل آن نیایش است».(۲) نماز به معنای پرستش، نیاز، سجود، بندگی، پیروی، خم شدن برای آشکار ساختن بندگی، یکی از واجبات دین و عبادت ویژه و واجب مسلمانان است که پنج بار در شبانه روز به جا می آورند. نماز بامداد، نمازی است که پیش از طلوع آفتاب در دو رکعت می خوانند و نماز پیشین (نماز ظهر)، نماز پسین (نماز عصر)، نماز شام (نماز مغرب) و نماز خفتن (نماز عشا) از نمازهایی است که در طول شبانه روز می خوانند.(۳)

شیوه

شیوه به معنای راه و روش، طریقه، قاعده، قانون، خوی و عادت آمده(۴) و از روش، به رفتن تعبیر شده است.(۵)

عشق

عشق، از اندازه گذشتن دوستی، ناتوانی حسّ از دریافت بدی های محبوب و گونه ای بیماری است که آدمی را به نیک پنداشتن برخی صورت ها و شیفتگی و دوستی افراطی می کشاند.(۶)

۱- گامی در مسیر تربیت اسلامی، رجب علی مظلومی، تهران، آفاق، ۱۳۵۸، چ ۱، ج ۲، صص ۱۶۶ ـ ۱۶۷.

۲- مفردات، ص ۲۸۵.

۳- فرهنگ عمید، ص ۱۹۱۹.

۴- فرهنگ عمید، ص ۱۳۴۶.

۵- فرهنگ عمید، ص ۱۰۷۲.

۶- فرهنگ عمید، ص ۱۴۳۸.

کودک

کودک، فردی است رنگ پذیر، متکی به دیگران و انعطاف پذیر که هنوز به سن بلوغ نرسیده است.(۱)

فصل دوم: عبادت

اشاره

فصل دوم: عبادت

زیر فصل ها

عوامل روی آوردن به عبادت

نقش عبادت در زندگی

جنبه های گوناگون عبادت

گونه های عبادت

عوامل روی آوردن به عبادت

اشاره

عوامل روی آوردن به عبادت

آن چه انسان را به پرستش خداوند وادار می کند، اموری چون فطرت خداجو، عظمت خدا و توجّه به نعمت های او است که اکنون به توضیح آن ها می پردازیم:

۱ _ فطرت

پرستش، بخشی از وجود و کشش فطری آدمی است:

فِطْرَتَ اللّه ِ الَّتِی فَطَرَ النّاسَ عَلَیْها لا تَبْدِیلَ لِخَلْقِ اللّه ِ. (روم: ۳۰)

پیوسته از روش دین خدا که فطرت مردم را بر اساس آن آفریده است، پیروی کن؛ زیرا در آفرینش، هیچ گونه دگرگونی راه ندارد.

حالت پرستش گاه در مسیر درست قرار گرفته و گاهی انسان، بت هایی از سنگ، چوب و دیگر مظاهر شرک را پرستیده است. امام علی علیه السلام می فرماید:

فَبَعَثَ اللّه ُ مُحَمَّدا صلی الله علیه و آله وسلم بِالْحَقِّ لِيُخْرُجَ عِبَادَهُ مِنْ عِبَادَهِ الْأَوْثَانِ إِلَی عِبَادَتِه.(۲)

خداوند، حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم را به پیامبری برگزید تا بندگان را از پرستش بت ها، به عبادت او فرا خواند.

۱- فرهنگ عمید، ص ۱۶۶۱.

۲- نهج البلاغه، خطبه ۱۴۷.

خداوند حکیم هم زمان با آن که میل و غریزه های گوناگون را در انسان ها به ودیعت نهاده، وسیله ارضای آن را در خارج از وجودشان فراهم آورده است. اگر انسان به آب و غذا نیاز پیدا می کند، وسیله رفع تشنگی و گرسنگی او را بیرون از وجودش آفریده است. پروردگار، انسان را از گل پخته آفرید و از روح خود در او دمید و وی را به بقا، رسیدن به کمال و خلیفه اللهی علاقه مند ساخت. آن گاه در بیرون، راهنمایی اش را برای رسیدن به مقصد بر عهده گرفت.

قالَ رَبُّنَا الَّذِی أَعْطی کُلَّ شَیْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدی. (طه: ۵۰)

گفت: خدای ما کسی است که به همه موجودات جهان، نعمت بخشیده و سپس آن ها را به کمال راهنمایی کرده است.

خداوند حکیم با فرستادن پیامبران، بندگان خود را به راه تعالی و تکامل درآورد تا گوساله سامری را به جای خدای یگانه، نپرستند و راه درست عبادت کردن را بیاموزند.

۲ _ بزرگی پروردگار

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اگر فقر، بیماری و مرگ نبود، هرگز گردن برخی نزد خدا خم نمی شد.(۱)

آری، انسان هنگامی که ناتوانی خود را می بیند، با اندیشه در بزرگی خداوند و این که همواره او را از گرفتاری ها رهانیده است، ناخودآگاه در برابر حق، احساس فروتنی می کند.

۱- بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۰، چ ۲، ج ۶، ص ۱۱۸.

۳ _ توجه به نعمت ها

توجّه به نعمت هـا نیز انسان را وادار می سازد به وابسـتگی اش به ذات فناناپـذیر پروردگار اعتراف کنـد. یادآوری های نعمت های بی شماری که انسان، پیش و پس از تولّد از آن ها بهره مند شده است، او را به عبادت مشتاق می سازد.

فَلْیَعْبُدُوا رَبَّ هذَا الْبَیْتِ الَّذِی أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ. (قریش: ۴)

خدای کعبه را بپرستند؛ خدایی که هنگام گرسنگی به آنان غذا داد و ایشان را از ترس و خطر، ایمن ساخت.

نقش عبادت در زندگی

نقش عبادت در زندگی

عبـادت، رنـگ خـدایی بخشـیدن به زنـدگی، رهـایی از بیهودگی، بـاقی سـاختن فـانی هـا و ساختن فرد و جامعه است. عبادت واقعی، مجموعه دگرگونی هایی است که در فکر و باور شـخص، با هـدف نهادینه کردن رفتاری ویژه در زمینه ضوابط مذهبی ایجاد می شود. قرآن می فرماید:

کلُّ شی ءٍ هالكٌ اِلاّ وَجهَهُ. (قصص: ۸۸)

هر چیزی جز ذات پاک الهی نابود شدنی است.

هم چنین خداوند در قرآن فرموده است:

ما عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَ ما عِنْدَ اللّهِ باقٍ (نحل: ۹۶)

آن چه نزد شماست، پایان می پذیرد و آن چه نزد خداست، باقی می ماند.

عبـادت واقعی، مایه سازنـدگی فرد و جامعه، رهایی از فخر فروشـی های بی معنا، نادیـده گرفتن هوس ها، فرمانبرداری از ذات هستی بخش و آزادی از پرستش طاغوت و ستمگران است که نهایت کمال به شمار می رود. به قول اقبال لاهوری:

آدم از بی بصری، بندگی آدم کرد

گوهری داشت، ولی نذر قباد و جم کرد

یعنی از خوی غلامی ز سگان پست تر است

من ندیدم که سگی پیش سگان سر خم کرد

فساد جوامع نیز بیش تر از پرستش غیر خدا و گرایش به مادیات سرچشمه می گیرد.

جنبه های گوناگون عبادت

اشاره

جنبه های گوناگون عبادت

روایت های رسیده از ائمه معصومین علیه السلام مشخص می کند که منظور از عبادت تنها برپایی نماز و روزه نیست، بلکه انسان می تواند تمام کارهای روزانه خود را از صبح تا شام برای به دست آوردن رضای خدا انجام دهد که آن نیز عبادت است. در این جا برای نمونه به چند روایت اشاره می کنیم که از برخی عبادت ها نام برده اند:

۱ _ اندیشه در کار خدا

امام صادق علیه السلام فرمود:

لَیسَت العبادهُ کَثرهُ الصَّومِ و الصَّلوه، انَّما العبادَهُ اَلتّفکّرُ فی اَمرِ اللّه.(۱)

عبادت، زیادی نماز و روزه نیست، بلکه اندیشه در عظمت و کار خداست.

منظور امام صادق علیه السلام در این روایت از زیادی نماز و روزه، پرداختن به نماز و روزه های مستحبی است.

۱- میزان الحکمه، محمدمحمدی ری شهری، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۵، ج ۷، ص ۵۴۲.

۲ _ انتظار ظهور امام زمان عج الله تعالی فرجه الشریف

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اَفضلُ العِبادَهِ، انتظارُ الفَرَج.(۱)

برترین عبادت ها، انتظار گشایش و فرج [آمدن امام زمان عج الله تعالی فرجه الشریف] است.

۳ _ دانش آموزی

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

مَنْ خَرجَ یَطلُبُ بابا مِن العِلم، لِیَرُدَّ به باطِلًا الی الحقّ و ضالاًّ الی الهُدی، کان عَمَلُهُ کعبادهِ اربعینَ عاما.(۲)

هر کس از خانه بیرون رود تا دانش بیاموزد و به وسیله آن، باطلی را از بین ببرد یا گمراهی را هدایت کند، کار وی مانند چهل سال عبادت خواهد بود.

۴ _ کسب و کار

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اَلعبادهُ سَبعُونَ جُزئاً اَفضَلُها طَلَبُ الحَلال.(۳)

عبادت هفتاد بخش دارد که برترین آن، به دست آوردن مال حلال است.

روایت های زیادی در مورد خدمت به خلق آمده که از بسیاری کارهای مستحبی برتر است. بسیاری از کارها و رفتارهای آدمی نیز اگر با نیّت درست و قصد قربت انجام گیرد، عبادت به شمار می آید. برای نمونه، نگاه محبت آمیز به چهره پدر و مادر، علمای دین، کعبه و قرآن، عبادت شمرده می شوند. البته باید دانست هر یک از این کارها در جای خود عبادت است و هیچ یک نمی تواند جای نماز را بگیرد.

۱- نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده، تهران، جاویدان، ۱۳۵۳، جمله ۴۰۹.

۲- محجه البیضا، ملامحسن فیض کاشانی، قم، موسسه آل البیت، ۱۴۰۸ ه . ق، ج ۱، ص ۱۹.

۳- وسائل الشیعه، شیخ محمدحسن حرعاملی، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ه . ق، ج ۱۲، ص ۱۱.

گونه های عبادت

اشاره

گونه های عبادت

این که عبادت بایـد چگونه باشد، امر بسـیار مهمی است که خداوند، آن را در قرآن یادآوری کرده است. عبادت، غذای روح است، ولی همان گونه که غـذای جسم ویژگی هایی دارد تا برای بـدن سودمنـد باشـد؛ عبادت نیز ویژگی هایی دارد. از جمله این که عبادت باید خاضعانه، عاشقانه، آگاهانه، پنهانی و خالصانه باشد تا روح را به تعالی برساند.

۱ _ عبادت خاضعانه و خاشعانه

نمـاز که یکی از مهم ترین عبـادت هاست، بایـد در نهایت خضوع، فروتنی و سر افکنـدگی در برابر پروردگار بزرگ صورت گیرد. انسان در حال نماز بایـد چنان باشد که گویی خداوند را در برابر خود می بیند. هر چه انسان، بزرگی خداوند را بیش تر احساس کند، بیش تر به کوچکی و ناتوانی خود پی می برد و خاضعانه تر به این کار (نماز) می پردازد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اُعبُدُ اللّه کَاَنَّکَ تَراه.(۱)

چنان خدا را عبادت کن که گویی او را می بینی.

خداوند نیز در قرآن فرموده است:

و الّذینَ هُم فی صلاتهم خاشِعون. (مؤمنون: ۳)

کسانی [رستگارند] که در نمازشان، خاضع و خاشع باشند.

۱- مصباح الشریعه، عبدالرزاق گیلانی، تهران، کتاب خانه صدوق، ۱۳۶۰، ص ۵۴۱.

۲ _ عبادت عاشقانه

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

اِنَّ الدّینَ المَتین، فَاَوغِل فیهِ برِفقٍ وَ لا تُبَغِّض اِلی نَفسِکَ عِبادهَ الله.(۱)

همانـا دین پابرجـا است. پس نسـبت به آن مـدارا کن (زمـانی که آمـادگی روحی نـداری، خـود را مجبـور به عبـادت نکن) تا عبادت نزد تو مبغوض نشود.

عبادت باید به اندازه باشد و از افراط و تفریط دوری شود وگرنه از عشق به عبادت کاسته می شود.

روزی برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم خبر آوردند که گروهی از امّت تو برای انجام عبادت، همسر و فرزند خود را رها کرده و به مسـجد آمـده انـد. پیامبر فریاد برآورد: «این روش من نیست. من خود با همسـرم زندگی می کنم و در خانه می نشینم. هر کس غیر از این انجام دهد، از من نیست».(۲)

امام علی علیه السلام نیز فرمود:

ان للقلوب اقبالاً و ادبارا، فاذا اَقبَلَتْ فاحملوها علی النَّوافِلِ.(۳)

برای قلب ها، روی آوری و پشت کردن است. پس وقتی دل تمایل پیدا کرد، آن را به نوافل وادار کنید.

۳ _ عبادت آگاهانه و با حضور قلب

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

صلاهُ رکعتین بِتَدَبُّر، خیرٌ من قیام لَیلَهٍ و القلبُ ساه.(۴)

خواندن دو رکعت نماز با توجه، از شب زنده داری ناآگاهانه بهتر است.

۱- بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۲۰۲.

۲- بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۱۱۶.

۳- نهج البلاغه، حکمت ۳۱۲.

۴- بحارالانوار، ج ۸۰، ص ۲۵۹.

در قرآن نیز آمده است:

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَقْرَبُوا الصَّلاهَ وَ أَنْتُمْ سُکاری حَتّی تَعْلَمُوا ما تَقُولُونَ. (نساء: ۴۳)

ای کسانی که ایمان آورده اید! در حالی که مست هستید، به نماز نزدیک نشوید تا بدانید چه می گویید.

هم چنین امام صادق علیه السلام فرمود:

مَن صلّی رکعتَینِ یَعلَمُ ما یقولُ فیهما انصرف و لَیسَ بَینَهُ و بَینِ اللّه ذَنبٌ اِلا غَفَر لَهُ.(۱)

هر کس دو رکعت نماز بخواند، در حالی که بداند (با چه کسی سخن می گوید و) چه می گوید، گناهش بخشیده می شود.

۴ _ عبادت پنهانی

چه بسا عبادت با ریا و خودنمایی انجام گیرد که در این صورت سودمند و سازنده نخواهد بود. به همین دلیل، به عبادت پنهانی سفارش شده است تا آدمی بر این آفت چیره شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

اَعظَمُ العِبادهِ اَجرا اَخفاه.(۲)

پاداش عبادتی بیش تر است که پنهانی تر باشد.

تنها نمازهای جماعت است که اسلام به آشکار کردن آن امر فرموده است که البته آن نیز باید بی ریا و خالصانه باشد. رعایت این جنبه از عبادت برای این است که آدمی، اخلاص واقعی را به دست آورد. گفتنی است پدر و مادر و مربیان هنگام پرورش کودکان باید نماز و دیگر اعمال

۱- ثواب الاعمال، شیخ صدوق، تهران، مکتبه الصدوق، ص ۴۴.

۲- بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۲۵۱.

عبادی را در برابر آنان انجام دهند تا کودکان و نوجوانان از کارشان الگو برداری کنند.

۵ _ عبادت خالصانه

هر عبادتی باید خالصانه و برای خشنودی خداوند صورت گیرد؛ زیرا عبادت ناخالص به صاحبش بازگردانده می شود. خداوند در قرآن فرموده است:

وَ لا یُشرِك بِعبادهِ ربّهِ اَحَدا. (کهف: ۱۱۰)

[آدمی باید] کسی را در عبادت با خدا شریک نسازد.

امام رضا علیه السلام فرمود:

مَن شَهَّرَ نَفسَهُ بِالعِبادهِ فَاتَّهِمُوهُ عَلی دینِه.(۱)

هر کس با مطرح کردن عبادت خویش در جامعه، خود را مشهور می کند، نسبت به دین او بدبین باشید.

چنین کسانی، دین را دست مایه ای برای فریب مردم و رساندن خود به مقام های دنیایی می سازند. در این صورت، عبادت بی اخلاص مانند پیکر بی جان و روح است.

در قرآن آمده است:

وَ ما اُمِرُوا الاّ لِیَعبُدوا اللّه مُخلِصینَ لَهُ الدّین... (بینه: ۵)

و امر نشدند مگر این که خدا را با اخلاص تمام در دین حق پرستش کنند...

۱- بحارالانوار، ج ۷۰، ص ۳۵۲.

فصل سوم: نماز

اشاره

فصل سوم: نماز

با واژه عبادت، جنبه ها و چگونگی آن آشنا شدیم. از آن جا که نماز، برجسته ترین نوع بندگی است، به بررسی معنای لغوی و اصطلاحی آن می پردازیم.

معنای لغوی نماز، دعا، طلب آمرزش، رحمت، مغفرت(۱) و معنای اصطلاحی آن در شرع، عملی مرکب از رکوع، سجود، قرائت و ذکر همراه با نیت و شرایط ویژه است که با تکبیر آغاز می شود و با سلام پایان می یابد.(۲)

اینک در ادامه بحث، جایگاه نماز و اهمیت آن را در متون دینی (قرآن و حدیث) بررسی می کنیم.

جایگاه نماز در اسلام

جایگاه نماز در اسلام

نماز در اسلام به عنوان «نهر جاری»، «معراج مؤمن»، «ستون»، «چهره» و «رأس دین» معرفی شده است. نماز تنها عبادت فراگیر و همگانی است که از همه ذکرهای الهی از جمله حمد ــ که گنجی از گنج های خدای سبحان به شمار می رود ــ برخوردار است.

نماز، حدیث عشق مؤمن و بهترین وسیله ارتباط او با حضرت حق است و می تواند عاشقانه ترین و زیباترین حالت ها و پرورش های الهی را در نمازگزار پدید آورد.

افزون بر آن، رفتار اولیای خدا نیز این جایگاه را هر چه بیش تر تبیین

۱- فرهنگ جامع، ج ۲، ص ۴۳۶.

۲- معارف و معاریف، ج ۱۰، ص ۲۰۸.

می کند. برای نمونه، امام حسین علیه السلام حتی ظهر عاشورا در میدان مبارزه و در برابر تیرهای دشمن، نماز را به پا داشت.

در مورد دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام نیز آمده است که هنگام نماز، چهره شان رنگ می باخت و در برابر پرسش حیرت زدگان می فرمودند:

جاء وَقتَ الصَّلاه، وَقتُ اَمانهٍ عَرَضَها اللّهُ عَلَی السَّمواتِ وَ الارضِ و الجِبالَ فَابَینَ اَنْ یَحْمِلْنَها و اَشفَقْنَ منها.(۱)

هنگام نماز فرا رسیده است؛ هنگام باز پس دادن امانتی که خدا بر آسمان ها و زمین و کوه ها عرضه کرد، ولی آن ها از پذیرش آن سر باز زدند و ترسیدند.

در آیات قرآن نیز فرد بی نماز، اهل جهنم شمرده شده است:

ما سَلَکَکُمْ فِی سَقَرَ قالُوا لَمْ نَکُ مِنَ الْمُصَلِّینَ. (مدثر: ۴۲ و ۴۳)

به دوزخیان می گویند: چه چیز شما را به جهنم در آورد؟ می گویند: ما از نمازگزاران نبودیم.

اهمیت این امر در اسلام تا آن جاست که به پدران و مادران سفارش می کند فرزندان خود را پیش از سن تکلیف (۷ _ ۸ سالگی) به نماز خواندن وادار کنند و گاهی اگر لازم شد، در برابر بی اعتنایی آن ها، خشونت نشان دهند.(۲)

با توجه به موارد یاد شده، روشن است که اگر بخواهیم جامعه ای با ایمان و فرزندانی خو گرفته با نماز و مصون از تهاجم فرهنگی داشته باشیم، باید کودکان را به این عبادت مهم تشویق کنیم تا هر چه بیش تر به

۱- تفسیر صافی، ملامحمد فیض کاشانی، تهران، چاپ محمودی، ۱۳۵۵ ج ۲، ص ۳۷۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۱۳.

نماز و عبادت علاقه منـد گردنـد. این مهم نیز به شـناخت دقیق ما از روحیه و ویژگی های کودکان بسـتگی دارد که در بخش های آینده، راه های رسیدن به آن و جذب کودکان به نماز را به تفصیل بیان خواهیم کرد.

آثار نماز از دیدگاه آیات و روایات

الف ــ دوری از فساد

إنَّ الصَّلاهَ تَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ. (عنکبوت: ۴۵)

به درستی که نماز[،اهل خود را] از هر کار زشت و منکری باز می دارد.

ب ــ دوری از بدی ها

إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ. (هود: ۱۱۴)

به درستی که نیکی ها [از جمله نماز،] بدی ها را از بین می برد.

ج ــ آرامش بخش دل ها

الا بِذِکر اللّه ِ تَطْمَئِنُّ القُلُوبِ. (رعد: ۲۸)

آگاه باشید که دل ها با نام خدا آرام می گیرد.

د ــ یاد خدا

وَ أَقِمِ الصَّلاهَ لِذِکْرِی. (طه: ۱۴)

نماز را برای یاد من به پا دار.

ه ــ یاری خواستن در کارها

اِستَعینُوا بِالصَّبر وَ الصَّلاهِ. (بقره: ۴۵)

[در مشکلات،] از بردباری و نماز کمک بگیرید.

و ــ پاکی روح

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمود:

بالحِمَّه تکونُ عَلی باب الرَّجُلِ فَهو یغتَسِلُ مِنها فِی الْیَوم و اللَّیلَهِ خَمسُ

مرّاتٍ فما عَسی اَن یَبقی عَلَیه مِنَ الدّرنِ.(۱)

نماز هم چون جوی آب گرمی است که انسان روزی پنج بار خود را در آن شست و شو می دهد و دیگر چرکی در او باقی نمی ماند.

ز ـ آمرزش گناهان

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وسلم در خطبه ای دیگر فرمود:

و اِنَّها لَتَحُتُّ الذُّنُوبُ حَتَّ الوَرقِ و تُطَلِّقُها اِطلاقَ الرّبق .(۲)

نماز، گناهان را مثل فرو ریختن برگ درختان فرو می ریزد و گردن انسان را از ریسمان گناه آزاد می کند.

باید گفت نمازی شوینده گناهان و سازنده است که با شرایط آن خوانده شود. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

لا یَقبَلُ اللّهُ صَلوةَ عَبدٍ لا یَحضُرُ قَلبُهُ مَعَ بَدنِه.(۳)

خدا نماز بنده ای را که قلبش با بدنش در نماز حاضر نباشد؛ نمی پذیرد.

دل اگر با تو نباشد به نماز

عادت است آن، نه عبادت باشد

به نیاز آ، چو درآیی به نماز

تا تو را فیض زیارت باشد(۴)

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می فرمود:

الصَّلوهُ عَهدُ اللّه؛(۵) نماز پیمان خدا با ماست.

وَ هِی عَمُودُ دِینِکُم؛(۶) نماز پایه و ستون دین است.

۱- بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۴۴۸.

۲- بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۴۴۹.

۳- محاسن، محمدبن خالد برقی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۴۰۶.
۴- مرحوم فیض کاشانی.
۵- کنز العمال، ج ۷، ص ۲۷۹.
۶- مستدرک الوسائل، حسین نوری، تهران، مکتب الاسلامیه، ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۱۷۲.

مَوضِعُ الصَّلاهِ مِنَ الدّینِ کَمَوضِعِ الرَّاسِ مِنَ الجَسَدِ؛(۱)نماز به منزله سر نسبت به تن است.

الصَّلاهُ مِفتاحُ الجَنَّهِ؛(۲) نماز کلید بهشت است.

امیرالمؤمنین علی علیه السلام نیز فرموده است:

وَ الصّلوهَ تَنزیها عَنِ الکِبرِ؛(۳) نماز داروی تکبر است.

دریافتیم که فطرت آدمی با عبادت سرشته است و این عبادت و خضوع در برابر ذات یگانه پروردگار، مایه سازندگی و رسیدن او به تکامل خواهد بود. نماز نیز والاترین عبادت ها به شمار می رود که نمایانگر حضور فقر مطلق در برابر کمال مطلق است. این عبادت در همان حال که آدمی را از تیرگی نفس و خود پرستی بیرون می آورد، به اوج ملکوت می رساند. افزون بر آن، نماز، ملاک ارزش آدمی و شاخص پذیرش دیگر عبادت ها شمرده می شود. امام صادق علیه السلام فرموده است:

اِن قُبلَت قُبِلَ ما سِواهَا و اِن رُدَّت رُدَّ ما سِواها.(۴)

اگر نماز پذیرفته شود، دیگر عبادت ها نیز پذیرفته می شود و اگر نماز پذیرفته نشود، دیگر عبادت ها نیز پذیرفته نمی گردد.

بخش دوم: اصول پرورش دینی کودک

اشاره

بخش دوم: اصول پرورش دینی کودک

زیر فصل ها

فصل اول: ویژگی های کودک

فصل دوم: اصول پرورش دینی کودک

فصل اول: ویژگی های کودک

اشاره

فصل اول: ویژگی های کودک

هدف مربّی در پرورش، ساختن شخصیّت کودک است. او در این راه می کوشد بر اساس معیارهای پذیرفته شده، شخصیت کودک را بسازد. این

۱- نهج الفصاحه، جمله ۳۰۷۵.

۲- نهج الفصاحه، جمله ۱۵۸۸.

۳- نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲.

۴- بحارالانوار، ج ۱۰، ص ۳۹۴.

پرورش باید با برنامه ریزی اجرا شود تا نتیجه بخش باشد. همان گونه که در بخش پیشین گفته شد، اگر هدف مربّی یا پدر و مادر، علاقه مند کردن فرزند به نماز باشد، ضروری است که:

۱. ویژگی های کودک را به درستی بشناسد.

۲. با اصول و آیین پرورش به خوبی آشنا باشد.

۳. برنامه و شیوه های ویژه ای را برای این کار برگزیند.

چون این پرورش باید از زمان خردسالی آغاز شود، در این فصل برآنیم تا ابتدا ویژگی های جسمی کودک را بشناسیم و سپس به نیازهای روحی و روانی او بپردازیم.

کودک، زندگی وابسته ای دارد و با سرپرستی و ولایت دیگران زندگی می کند. گفته های دیگران به شدّت در کودک تأثیر می گذارد؛ زیرا طرح، فکر و بینش شناخته شده و منسجمی از خود ندارد. کودک بسیار رنگ پذیر و انعطاف پذیر است و در راه ساخته شدن شخصیتش، با دگرگونی های زیادی رو به روست. قلمرو سنی کودک، از زمان تولد تا دوازده سالگی را در بر می گیرد.(۱)

دوره های رشد کودک

دوره های رشد کودک

در مورد این که مرحله نوزادی چه زمانی را در بر می گیرد، نظرهای گوناگونی وجود دارد. نظری که از حمایت بیش تری برخوردار است و با واژه «شیرخوارگی» نیز سازگاری دارد، آن است که این مرحله با تولد نوزاد آغاز می شود و تا دو سالگی ادامه می یابد.(۲) این آیه قرآن نیز مطلب

۱- اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، علی قائمی، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۲، چ ۱، ص ۱۰.

۲- روان شناسی رشد، علی قائمی، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چ ۱، ج ۱، ص ۲۸۹.

یاد شده را تأیید می کند:

َ الْوالِداتُ یُرْضِعْنَ أَوْلادَهُنَّ حَوْلَیْنِ کامِلَیْنِ لِمَنْ أَرادَ أَنْ یُتِمَّ الرَّضاعَهَ.(بقره: ۲۳۳)

مادران باید دو سال کامل فرزندان خود را شیر بدهند، برای آن کس که بخواهد فرزند را کامل شیر دهد... .

بعضی از روان شناسان، دو سال اول زندگی را یک مرحله شمرده و آن را به دو دوره نوزادی و کودکی تقسیم کرده اند. دوره نوزادی از تولد آغاز می شود و تا دو هفتگی ادامه می یابد و پس از آن را تا دو سالگی، کودکی می نامند.

از تولد تا شش ماهگی

از تولد تا شش ماهگی

حالت تنش زمانی در کودکی پدید می آید که در شرایط ناراحت کننده ای قرار گیرد. نوزاد این حالت را با انقباض ماهیچه ها، افزایش درجه حرارت، دگرگونی در تنظیم فعالیت قلب و دستگاه تنفس و هم چنین ناراحتی های گوارشی نشان می دهد.

معمولاً پس از حدود دو ماهگی، هیجان در برابر محرک های خوشایند به صورت شادی، خنده و صداهای ویژه دیده می شود. او با واکنش در برابر حرکت دیگران، با صدای بلند می خندد و با چشم خویش، حرکت نور، صدا و اشخاص را پی می گیرد.(۱)

۱- مراحل رشد و تحول انسان، محمدرضا شرفی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸، چ ۳، ص ۱۴۴.

کودک در همان ساعت های آغازین تولد، محرک های پیرامونش را درک می کند و این محرک ها بر روی او اثر می گذارد. از این رو، در شرع مقدس اسلام سفارش شده است که پس از تولد کودک، در گوش راست او، اذان و در گوش چپش، اقامه گفته شود.

گفتنی است برانگیختگی آغازین نوزاد، به هیجان هایی مانند: خشم، نفرت و ترس (در حدود ۶ ماهگی) تبدیل می گردد. واکنش در برابر محبّت نیز پیش از دوازده ماهگی و حسادت نزدیک به هجده ماهگی دیده می شود. در این جا لازم است به بررسی برخی ویژگی های دوران کودکی بپردازیم.

ویژگی های کودکان دو تا چهار ساله

ویژگی های کودکان دو تا چهار ساله

۱. تقلید: کودک در این دوره، به راحتی با هم سالان و بزرگ سالان، همانند سازی می کند.

۲. رقابت: او که میل به برتری طلبی دارد، می کوشد هر کاری را به درستی انجام دهد تا مورد تشویق قرار گیرد.

۳. همکاری: کودک در پایان سه سالگی، به بازی های گروهی و همکاری با دیگران دل بستگی پیدا می کند.

۴. هم دردی: پس از سه سالگی، احساس هم دردی او با دیگران، در ناراحتی ها نمایان می شود.

۵. بخشندگی: از دادن اسباب بازی یا خوراکی خود به دیگران خوشحال می شود. البته برخی کودکان از این صفت محرومند و از دادن

مال خود به دیگران خودداری می کنند.

۶. رفتـار دسـتوری: از سه ــ چهار سالگی به بعـد، رفتاری دسـتوری در او پیـدا می شود و به همه حتی پـدر و مادرش نیز امر و نهی می کند.(۱)

پدر و مادر و مربّی با توجه به این ویژگی ها می توانند بهترین بهره را از این دوران ببرند و با راهنمایی کودک به سوی مقصد دلخواه، صـفت های اخلاقی و انسانی را در او رشـد دهنـد. آنان با توجه به تقلید پذیری کودک باید بکوشـند در برابر او نماز بخواننـد. هم چنین با دیـدن نخستین کنش کودک در ادای رکوع و سـجده، بایـد او را تشویق کننـد تا از همان کودکی، زمینه دل بستگی وی را به نماز فراهم آورند.

ویژگی های کودکان چهار تا هفت ساله

ویژگی های کودکان چهار تا هفت ساله

در این دوره از رشد، افزون بر صفت های یاد شده در دوران دو تا چهار سالگی، حسّ پذیرش اجتماعی و کنجکاوی نیز در او بیـدار می شود و رشـد می کند. او در این دوره، خواهان فاصـله گرفتن از مادر، هم نشـینی با هم سالان و حضور در میان جمع هم بازی هاست.

برای نمونه، در رفتار کودک پنج ساله آرامش و سازگاری دیده می شود، اعتماد به نفس و صـمیمیّت دارد و می خواهد مورد توجّه و تأیید بزرگ تران (پدر و مادر و مربّی) قرار گیرد. وی نیازمند محبت و تشویق است، در بازی های گروهی شرکت می کند و وابستگی زیادی به مادرش دارد.

۱- روان شناسی تربیتی، رضا نوری و علی رضا مرادی، تهران، مرکز تربیت معلم، ۱۳۶۸، صص ۹۶ ــ ۱۰۰.

هم چنین کودک در شش سالگی از این که دیگران اشتباه های او را یادآوری کنند، می رنجد. کودک در چنین دوره ای، زود آزرده خاطر و دلسرد می شود و نیازمند ستایش است. بیش از گذشته، از بزرگ سالان تقلید می کند و در رفتار و گفتار دیگران دقیق می شود تا آگاهی های بیش تری به دست آورد و رفتارهای جدیدی را بیاموزد.

این کنجکاوی کودکان می تواند هشداری برای پدر و مادران باشد تا رفتار و گفتار خود را بیش تر کنترل کنند و به ویژه مراقب روابط زناشویی خود باشند؛(۱) زیرا در این دوران افزون بر حسّ کنجکاوی، دل بستگی کودک به مادر و پدر به ویژه مادر زیاد است و بیش ترین برداشت ها را از رفتار ایشان می کند. البته رعایت این گونه مسایل و رفتارها به سن ویژه ای اختصاص ندارد و پدر و مادر همیشه باید این مسایل را رعایت کنند. این مسأله در سخنان پیشوایان دینی ما نیز به چشم می خورد.

امام باقر علیه السلام فرمود:

ایّاکَ وَ الجِماع حَیْثُ یَراکَ صَبی بان یَحْسُنَ اَنْ یَصِفُ حالُکَ.(۲)

از عمل زناشویی در حالی که کودکی می نگرد و می تواند برای دیگران شرح دهد، بپرهیز.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز فرموده است:

لا یُجامِعُ الرّجُلٌ اِمرأتُهُ وَ لا جارِیَتُهُ فِی البَیتِ صَبِی فَاِنَّ ذلِکَ مِمّا یُورِثُ الزِّنا.(۳)

۱- مراحل رشد و تحول انسان، صص ۱۳۰ _ ۱۴۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۶.

مرد نباید با همسر یا کنیزش در اتاقی که کودکی باشد، هم بستر شود؛ زیرا این کار سبب زناکار شدن کودک خواهد شد.

از دیگر ویژگی های این سن، پیدایش روحیه استقلال خواهی کودک است. او در این دوره به گونه ای ذاتی، به استقلال گرایش پیدا می کند و خود را برای رو به رو شدن با مشکلات آماده می سازد.(۱)

متأسفانه بسیاری از پدران و مادران نه تنها به پرورش استقلال و اعتماد به نفس فرزندان کمک نمی کنند، بلکه با سرزنش و عیب جویی، روح استقلال خواهی را در آنان از میان می برند، از نوآوری های کودک جلوگیری می کنند و او را دلسرد می گردانند. این کار سبب می شود کودکان در بزرگ سالی و هنگامی که از پدر و مادر خویش جدا می شوند، در زندگی آینده با حوادث و دشواری هایی روبه رو گردند. پس بهتر است که پدر و مادر به ندای استقلال خواهی کودکان پاسخ مثبت دهند، کارها و مسئولیت هایی را به آنان واگذار کنند و در صورت نیاز، یاریگر و مدد کارشان باشند.

فرزند خُرد را به مشقّت بزرگ کن

کز زحمت است هر که به راحت رسیده است

امام کاظم علیه السلام فرمود:

۱- آیین تربیت، ابراهیم امینی، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹، ص ۱۷۶.

يُسْتَحَبُّ غَرامَهُ الْغُلامِ فی صِغَرِهِ لَيَكُونَ حَليما فی كِبرِهِ.(۱)

خوب است طفل در کودکی با سختی ها آشنا شود تا در بزرگی، بردبار باشد.

ویژگی های کودکان هفت تا دوازده ساله

ویژگی های کودکان هفت تا دوازده ساله

به باور روان شناسان، کودک تا این سن، چهار مرحله رشد را پشت سر گذاشته است. از جمله ویژگی های این دوره به موارد زیر می توان اشاره کرد:

۱ _ تقلید شدید از دیگران: کودک می کوشد مانند الگوهایش باشد.

۲ _ یادگیری: برای آموزش، آمادگی پیدا می کند.

۳ _ فعالیت: در این دوره، پرکاری در مدرسه جایگزین کم کاری در خانه می شود.

۴ _ نوآوری: او در این دوران، نوآوری هایی از خود نشان می دهد.

۵ _ صاحب نظر: کودک در هر موردی نظر می دهد و انتظار دارد که به نظرهایش اهمیّت داده شود.

۶ _ آموزش پذیری: کودک در این دوران سخن دیگران را بیش تر می پذیرد و خوب و بد را شناسایی می کند.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

اَلْوَلَدُ سَيِّدٌ سَبْعَ سِنين و عَبْدٌ سَبْعَ سِنين وَ وزيرٌ سَبْعَ سِنين.(۲)

فرزند هفت سال سروری می کند، سپس هفت سال فرمانبردار است و هفت سال بعد مشاور است.

۱- مکارم الاخلاق، حسن طبرسی، قم، مؤسسه نشر، اسلامی، ۱۴۱۴ ه . ق، ص ۱۱۵.

۲- وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۲۶.

۷ _ رشـد: کودک رشـد شـناختی پیـدا می کنـد. او می توانـد جزء و کـل، بزرگ و کوچـک، زشت و زیبا و ردیف کردن را درک و بازگو کند.

۸ _ مقایسه: وضع خانوادگی خود را با هم سالان و خویشان مقایسه می کند.

۹ _ گرایش به مـذهب: در این دوره، شوق مـذهبی در کودک زیـاد است. او به انجام واجبات و شـرکت در مجالس دینی دل بسـتگی پیدا می کند. این دوره، زمانی است که باید گناه و ثواب را به او شناساند و اگر گناهی انجام داد، باید او را ادب کرد و از مجازات خداوند ترساند.(۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می فرماید:

رَحِم اللّهُ مَنْ اَعـانَ وَلَدَهُ عَلی بِرِّهِ _ (قـال قُلْتُ کَیْفَ یُعینُهُ عَلی بِرّه؟ قـال:) یَقْبَـلُ مَیْسُورَهُ وَ یَتَجـاوَزُ عَن مَعْسُورِهِ و لا ـ یُرهِقُه و لا یَخُرقُ بِهِ.(۲)

خداونـد رحمت کنـد پدری را که فرزندش را در راه نیکوکاری کمک کند. (راوی پرسـید: چگونه؟ حضـرت فرمود:) آن چه در توان اوست بپـذیرد، کار سـخت را به او وا نگذارد. او را به گناه وادار و تشویق نکند، به او دروغ نگوید و در برابر دیدگان او، کار احمقانه انجام ندهد.

هنگامی که دوره پیش از دبسـتان به پایان می رسد، مفاهیم اخلاقی به تدریج نزد کودکان به شـکلی گسترده تر نمود می یابد. در دوره دبستان، این گستردگی مفاهیم به اوج خود می رسد و کودک با استفاده از قدرت

۱- اقامه نماز، صص ۱۶ _ ۱۸.

۲- بحارالانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۴.

تعمیم، از مفاهیم اخلاقی شناخت بیش تری پیدا می کند، در حالی که در دوره پیش، مفاهیم اخلاقی، برای او معانی محدود و معیّنی، داشتند.

در این دوران، پدر و مادر و مربیّان پرورشی می توانند نماز، نیایش و واجبات دینی را به فرزندان خود آموزش دهند و در این مورد نباید کوتاهی کنند؛ زیرا این دوره جزو دوران زندگی خردگرایانه کودک است و او تلاش دارد خود، همه چیز را بررسی و آزمایش کند. چون کودک در این دوره، برهان پذیر است هر سخن منطقی را می پذیرد.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم از پدران آخرالزمان شکایت دارد و می فرماید:

... لا یَعْلَمُونَهُمْ شَیئا مِنَ الْفَرائِضِ... و رضوا عنهم به عرض یسیرُ من الدنیا.(۱)

... [پدران] واجبات دینی را به فرزندان خود نمی آموزند... و به [سهم] ناچیزی از امور مادی دنیا در مورد آنان قانع و راضی هستند.

هم چنین ایشان فرموده است:

مُرُّوا صِبیانَکُم بِالصَّلوهِ اِذا بَلَغُوا سَبْعا.(۲)

هنگامی که کودکان شما به هفت سالگی رسیدند، به آنان دستور بدهید که نماز بخوانند.

برای پرورش و سازندگی کودک به ویژه علاقه مند کردن او به نماز، ابتدا باید ویژگی های جسمی و روحی وی را به خوبی بشناسیم. سپس با

۱- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۵.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۷۱.

اصول کلی و جزئی پرورش آشنا شویم تا بتوانیم در این راه، موفقیت کامل را به دست آوریم.

فصل دوم: اصول پرورش دینی کودک

اشاره

برای پرورش الهی، پیروی از اصولی کلی، لازم و ضروری است که باید به منزله راهنما و راهکار برای همه اقدامات پرورشی به کار گرفته شود. مربّی باید از به کارگیری روش هایی که بر اساس آن اصول نیست، پرهیز کند. شایسته است این اصول در همه عرصه های پرورش عقلانی، اخلاقی و اجتماعی جریان پیدا کند. در این جا شماری از اصولی را که ناظر به فرآیند پرورش دینی است، مرور می کنیم.

تعریف اصل

واژه های «اصل» و «اصول» تقریبا در همه دانش های بشری به کار می رود و در آموزش و پرورش نیز از آن ها سخن به میان می آید. با این حال، باید بدانیم مراد از اصول چیست؟

واژه «اصل» در لغت، به معنای «پایه و اساس» است، ولی از نظر اصطلاحی، در علوم گوناگون، کاربرد واحد ندارد، بلکه در هر دانشی، این واژه در معنایی متناسب با آن دانش به کار می رود. اصول در اصطلاح آموزش و پرورش، قواعدی کلّی است که مبنای فعالیت های پرورشی قرار می گیرد و در تعیین و هدایت دگرگونی های اصلاحی و رشدی کاربرد دارد. پس هنگامی که از اصول آموزش و پرورش سخن می گوییم، باید خود را به بیان قواعدی محدود کنیم که به عنوان راهنمای عمل، تدابیر آموزشی و پرورشی ما را هدایت می کنند.

آن چه در این بخش به عنوان مبانی می آید، ویژگی های عمومی انسان است که شاخه ای از توصیف انسان به شمار می رود. ما در این جا اصول

اساسی پرورش را برای آن ویژگی ها بیان می کنیم. آن گاه به توضیح برخی اصول مربوط به روش های جذب کودکان به نماز خواهیم پرداخت. (۱)

از آن جا که آدمی با توانایی و گنجایش های وجودی گوناگونی آفریده شده است، در هر دوره از زندگی، روحیه و توانایی جسمانی ویژه ای پیدا می کند. بنابراین، برای پرورش او، به کارگیری اصول و باید و نبایدهای ویژه ای لازم است. به عبارت دیگر، «اصل» در این جا به معنای قواعدی عام برای پرورش انسان است که از شناخت حقیقت و جنبه های وجودی انسان سرچشمه می گیرد.

از کجا آمده ام، آمدنم بهر چه بود

به کجا می روم آخر ننمایی وطنم (۲)

پیش از پرداختن به این اصول، در آغاز باید ویژگی های آدمی یا به عبارتی، مبانی وجود او را شناخت و آن گاه اهداف آفرینش او را در نظر گرفت.

برای مثال، اگر به مبنایی به نام ناتوانی در انسان ها پی ببریم، در راه پرورش، از همگان تکلیف یکسان نخواهیم خواست، بلکه در آن جا، تکلیف هر کس به اندازه توانایی او خواهد بود.

۱- بیش تر مطالب این بخش از کتاب نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، برداشت شده است.

۲- مثنوی معنوی، مولوی، دفتر اول.

اصول و مبانی پرورشی

در این بخش، برخی از مبانی پرورشی که در نهاد انسان قابل کشف است، بیان می شود. این اصول بدین قرار است:

۱. تأثیرپذیری انسان

۲. تأثیر گذاری انسان

۳. آراستگی سخن و سخن گو

۴. رعایت تفاوت های فردی

۵. کرامت تکوینی انسان

۶. دل بستگی

اصل تأثیرپذیری انسان

اشاره

عوامل گوناگونی در رفتار و شخصیت انسان تأثیرگذار است که از آن جمله می توان از وراثت، پدر و مادر، دوستان، محیط اجتماعی، هم سالان و آموزگاران نام برد که برای سامان دهی پرورش درست باید به دامنه تأثیر همه این عوامل توجه کرد. رفتار پدر و مادر در خانواده می تواند بر کودک تأثیر بگذارد و او را دگرگون سازد. هم چنین حضور دوستان و هم سالان به ویژه در دوران نوجوانی در شکل گیری شخصیت، رفتار، ارزش ها و نگرش های فرزندان تأثیر بسزایی دارد.

کودکان از راه سرمشق دهی کارهایی که قابل الگو پذیری است و با تقویت یا تنبیه پاسخ های ویژه، ارزش یابی فعالیت های یکدیگر و

بازخوردی که به هم می دهند، بر یکدیگر تأثیر می گذارند. (۱)

محیط اجتماعی نیز در دگرگونی یا یکسان سازی رفتارها و نوع نگرش به ارزش ها تأثیر مهمی دارد، ولی متأسفانه برخی از کارشناسان، برخورد پدر و مادر را تنها عامل تأثیر گذار در رفتار فرزندانشان می شمارند و به محیط نامناسب اجتماع توجهی ندارند. این در حالی است که تأثیر آن چه کودکان از محیط خود می گیرند، از آن چه از پدر و مادر خود می آموزند، کم تر نیست. بنابراین، برای زدودن پاره ای از رفتارهای نادرست و ایجاد کردارهای مطلوب باید میان عوامل تأثیر گذار در انسان هماهنگی ایجاد کرد. افزون بر تلاش برای اصلاح اجتماع، می توان از روش های زمینه سازی و الگوسازی بهره برد.

الف) زمینه سازی

بر اساس این روش، باید شرایطی را به وجود آورد که آسان کننده حالت ها و رفتارهای مطلوب هستند. برای توضیح بیش تر، به مطالبی در این زمینه اشاره می کنیم:

یکی از حقوق فرزند بر پدر آن است که در انتخاب همسر، کسی را برگزیند که از جهت جسمانی و اخلاقی، توانایی پرورش فرزند را داشته باشد. افزون بر آن، شرایط انعقاد نطفه از نظر زمان و حالت روحی پدر و مادر (ذکر و توجّه به خدا) باید مناسب باشد. هم چنین باید برای نوزاد، نامی نیکو انتخاب شود.

۱- رشد و شخصیت کودک، هنری مایسن، برگردان: مهشید یاسایی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۷، ص ۵۰۲.

گفتنی است تغـذیه نوزاد بـا شـیر مادر یا دایه نیز بایـد با ایجاد زمینه های معنوی همراه باشـد. در مورد مادر، از وضو ساختن و ذکر نام خـدا هنگام شـیر دادن و در مورد دایه، از انتخاب زن مسـلمان و خردمند، می توان نام برد. افزون بر آن، گشاده دستی در فراهم ساختن ساز و برگ و محل زندگی خانواده به ویژه فرزندان باید مورد توجه قرار گیرد.

همه این موارد ناظر به ایجاد شـرایط مناسب و زمینه های باروری روحی است که امکانات لازم برای شـکل گیری دلخواه روح فرد از جهت جسـمی، اخلاقی و روانی را فراهم می آورد. برای نمونه، می توانـد او را به خـدا، نماز و ارتباط با آفریدگار خود مشتاق سازد.

ب) الگو سازی

الگوگیری، حالتی است که انسان هنگام پیروی از دیگری پیدا می کند و از نظر این که پیروی از چه کسـی باشد، ممکن است اسوه ای نیک یا بد برای انسان فراهم آید. (۱)

در این روش، مربّی می کوشد نمونه کردار مثبت و مناسب را به صورت زنده در برابر دید دانش آموز قرار دهد و بدین گونه، جایگـاه اجتمـاعی او را دگرگـون سـازد تـا او نیز پیروی کنـد و حـالت نیکـویی چونـان عمـل نمونه را در خویش پدیـد آورد. خداوند در قرآن کریم، زندگی رفتاری پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم را برای مسلمانان به عنوان الگو معرفی کرده است:

اِنَّ لکمُ فی رسولِ اللّه اُسْوَهٌ حَسَنهً. (احزاب: ۲۱)

۱- مفردات، ص ۱۸.

در وجود رسول خدا، برای شما الگوی نیکویی است.

اگر مربّی در راه پرورش کودک تلاش کند وی را با خانواده های مذهبی و کودکان پای بند به دستورهای اسلامی به ویژه نماز آشنا کند و زمینه ارتباط او را با این گونه خانواده ها فراهم سازد، کودک به طور ناخودآگاه، به نماز و واجبات دینی دل بستگی پیدا می کند.

این روش از شیوه های عینی و کاربردی آموزش و پرورش است و بر جان و دل فرزندان می نشیند. کودک در سال های نخست زندگی به طور هم زمان از پدر، مادر، اطرافیان و هم بازی های خود الگو می پذیرد و هنگامی که به سن نوجوانی رسید، از دوستان و شخصیت های اجتماعی، فرهنگی و معنوی، الگو می گیرد.

اگر پدر و مادر، آموزگاران، مربیان و شخصیت های جامعه بکوشند رفتار درست و سازنده را در برابر دیدگان کودک و نوجوان به نمایش بگذارند و الگوسازی کنند، می توانند شخصیت نوجوان و جایگاه اجتماعی وی را دگرگون سازند و او را به گونه ای عینی پرورش دهند. بنابراین، همه آنان باید در اصلاح رفتار و اخلاق خود بکوشند؛ زیرا اخلاق و رفتار ایشان، الگوی رفتاری کودک و نوجوان است.

مولوی، روش الگوسازی را بنا بر گفته امیرالمؤمنین علی علیه السلام در قالب تمثیلی زیبا چنین بیان می کند: «زنی سرآسیمه نزد امام علی علیه السلام آمد و گفت: فرزندم بالای ناودان رفته و با خطر سقوط روبه رو است. امام علی علیه السلام فرمود: کودکی را بر پشت بام ببرید تا کودک بر ناودان رفته، پایین آید.» مولوی این داستان را چنین به نظم درآورده است:

یک زنی آمد به پیش مرتضی

گفت: شد بر ناودان طفلی مرا

گرش می خوانم، نمی آید به دست

ور هِلم، ترسم که افتد او به پَست

نیست عاقل تا که دریابد چو ما

گر بگویم کز خطر سوی من آ

هم اشارت را نمی داند به دست

ور بداند، نشنود؛ این هم بدست

از برای حق شمایید ای مهان

دستگیر این جهان و آن جهان

زود درمان کن که می لرزد دلم

که به درد از میوه دل بگسلم

گفت: طفلی را بر آور هم به بام

تا ببیند جنس خود را آن غلام

سوی جنس آید سبک ز آن ناودان

جنس بر جنس است عاشق جاودان

زن چنان کرد و چو دید آن طفل او

جنس خود، خوش خوش بدو آورد رو

سوی بام آمد ز متن ناودان

جاذب هر جنس را هم جنس دان (۱)

۱- مثنوی معنوی، دفتر چهارم، ابیات ۲۶۵۷ _ ۲۶۶۷.

اصل تأثیر گذاری انسان

اشاره

بر اساس این ویژگی، انسان می تواند از تأثیرپذیری خود در برابر موقعیّت ها و عوامل محیطی جلوگیری کند و حتی منشأ تأثیرگذاری و جهت دهی به آن ها باشد. در این جاست که ضرورت توجه به اصل «مسئولیت» آشکار می شود. افزون بر این، اگر فردی تنها به سبب خوبی محیط و موقعیت، سالم باشد، نمی توان گفت که به تحول تربیتی مطلوب دست یافته است. باید سرسختی کودک را در برابر شرایط سخت و بد افزایش داد و او را چنان بار آورد که به جای نرمی در برابر فشارهای بیرونی، از الزام های درونی پیروی کند.

در این جا می توان از روش «واگذاری مسئولیت و تکلیف» برای افزایش استقامت کودک استفاده کرد.

تبیین مسئولیت

احساس مسئولیت، نتیجه روشنگری است. بدین معنا که کودک را با دلیل های روشن و در سطح فهم خود او پرورش دهیم؛ زیرا اگر به او آگاهی و شاخص داده شود و به حکمت ها و چراهای مسایل دینی و زندگی آشنا باشد، خود به خود به آن ها دل بستگی پیدا می کند. چنین فردی اگر در آینده با افراد بی دین برخورد کند، به راحتی رنگ نمی بازد و در پی آن، روحیه نقّادی نیز در وی پدیدار می شود. او اگر دلیل و ریشه هر چیز را بداند، می تواند آن ها را به عنوان شاخص ارزش یابی های خود در زندگی به کار برد و کم تر دچار مشکل گردد.

اصل آراستگی سخن و سخن گو

اشاره

کشش آدمی به زیبایی و نیکی کردن، یکی از ویژگی های روحی او به شمار می آید. با توجه به این ویژگی، می توان از دو اصل پرورش اسلامی سخن گفت: «اصل آراستگی» که ناظر به جذبه حسن بوده و «اصل بخشش» که ناظر به جذبه احسان است.

اصل آراستگی بیانگر آن است که در جریان پرورش باید ظاهر آن چه را که عرضه می شود، نیک و آراسته ساخت تا گرایش ها برانگیخته شود. برای نمونه مربّی برای نهادینه شدن عشق به نماز در کودک، باید آن را بیاراید. به دیگر سخن، از جذبه حسن در حرکت دادن کودک به سوی هدف بهره جوید و در این راه، از آراستن ظاهر و سخن استفاده کند.

۱ _ آراستن ظاهر

مربّی برای برقرار کردن ارتباط پرورشی باید به آراستگی ظاهر خود بپردازد تا از نفرت و گزند دیگران به دور باشد. خداوند در مورد رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز از همان آغاز برانگیخته شدن و دعوت به یکتا پرستی، به ایشان دستور داد پاکیزه باشد:

یا اَیُّهَا المُدّثِّر، قُمْ فَاَنْذِرْ وَ رَبَّکَ فَکَبر و ثِیابَکَ فَطّهِر. (مدثر: ۱ _ ۴)

ای جامه به خود پیچیده! برخیز و مردم را بیم ده و خدایت را به بزرگی یاد کن و جامه ات را از آلایش، پاکیزه نگه دار.

اسلام همواره مسلمانان را به پاکی و پاکیزگی سفارش می کند و به ویژه مربّیان را بیش از دیگران مورد خطاب قرار داده است.

۲ _ سخن آرایی

سخن، آینه مفاهیم و معانی است. این آینه هر چه صیقلی تر باشد، به همان

اندازه بر شفّافیت و نفوذ مفاهیم و معانی در شنونده خواهد افزود. به اشتباه و با ابهام سخن گفتن به منزله پایمال کردن معانی است. چنین نیست که اگر محتوا برجسته باشد، در هر قالبی به چشم آید. مربّی نباید در نمایش معانی خویش، هر واژه ای را که زودتر از واژه های دیگر به ذهنش رسید، به کار گیرد، بلکه باید در کنار توجه به محتوا، بکوشد تعبیرهای زیبا بیافریند. گاه یک تعبیر خوب به تنهایی، هم وزن یک کتاب، در خود سخن جا داده و اثرش در آدمی پایدار و پر دوام است.

گفته شد که با توجه به ویژگی جذبه حسن در آدمی، باید از اصل آراستگی استفاده کرد و به دلیل جذبه احسان در او، باید از اصل بخشش در راه پرورش وی بهره جست. خداوند حکیم، خود، در جایگاه پرورش انسان، با او با بخشش و نیکی بسیار رفتار کرده و حتی مهربانی ورزیدن را بر خود واجب گردانیده است:

کَتَبَ عَلی نَفْسِهِ الرحمه. (انعام: ۱۱)

خدا رحمت را بر خود واجب ساخته است.

هم چنین در قرآن آمده است:

اگر بخشش و مهربانی خدا، در دنیا و آخرت شامل حال شما نبود، به سبب آن چه انجام دادید، مجازات سختی به شما می رسید. (نور: ۱۴)

پس بر اساس اصل بخشش، رفتار مربّی نباید به رفتار کودک و نوجوان وابسته باشد، بلکه باید بر پایه اصل بخشش و مهربانی از سوی خود او به کار رود. با توجه به این اصل، می توان از چهار روش پرورشی بخشایش، توبه، مژده دادن و پاداش دادن سخن گفت.

۳ _ بخشایش اشتباه

بر اساس این اصل، مربّی در مجازات کودک شتاب نمی ورزد و او را وا می گذارد تا فرصت های لازم را برای اصلاح خود دریابد.

برخورد مربّی با فرد گناه کار باید نمود مهربانی باشد و به محض دیدن اشتباه در کودک، او را از خویش نراند، بلکه باید این گمان را باقی گذارد که او متوجّه اشتباه خویش نبوده است و این اشتباه را به او یادآوری کند. هم چنین اگر او از کار خود پوزش خواست، آن را بپذیرد.

۴ _ مژده دادن

پرورش، نیازمند تن دادن به تکالیفی است که به طور طبیعی رغبت را در انسان از میان می برد. باید به گونه ای از این تلخی کاست تا پذیرش تکلیف آسان تر شود. یکی از این راه ها، مژده دادن به بخشش هایی است که پس از به دوش گرفتن تکلیف، به فرد ارزانی می شود و نمادی از بخشش و مهربانی است. مژده در نهاد آدمی، امیدی را می آفریند که فرد به یاری آن، زحمت را به جان می خرد.

مژده دادن به افراد سنین پایین تر باید دامنه زمانی کوتاه تری داشته باشد. دادن بشارت ها و وعده های بلندمدت در مورد کسانی به کار می رود که دوران کودکی را پشت سر گذاشته و به میزان مطلوبی از بازداری نفس و آینده بینی دست یافته باشند.

۵ _ پاداش دهی

اصل بخشش ایجاب می کند که اگر کودک، کار درستی (هر چند ناچیز) انجام دهد، مربّی آن را بی پاسخ نگذارد و حتی گاهی لازم است این پاداش از اندازه عدالت درگذرد تا نماد بخشش باشد.

وَ مَنْ یَقْتَرِف حَسَنَهً نَزِد لَهُ فیها حُسْنا. (شوری: ۲۳)

هر کس کاری نیکو انجام دهد، ما بر نیکویی اش می افزاییم.

هنگامی که مربّی بیش از اندازه شایستگی، کودک را مورد لطف قرار دهد، چنین بلند نظری، او را با شوق و انگیزه ای دو چندان به حرکت وا می دارد. نزد انسان ها، کاری که از بخشش ساخته است، از عدل ساخته نیست و انگیزه و گرایشی که از بخشش در نهاد انسان ایجاد می شود، هرگز از عدل بر نمی آید. تشویق، گونه ای پاسخ مثبت در برابر رفتار درست کودک و نوجوان است. این پاسخ گویی بسیار گوناگون است و می تواند به صورت سپاس، ابراز مهرورزی، واگذاری مسئولیت مناسب و نوید پاداش به او جلوه گر شود.

اصل رعایت تفاوت های فردی

اشاره

اگر چه آدمیان در گوهر وجودی هم ریشه اند، ولی توانایی ها و ظرفیت های درونی و امکانات بیرونی آن ها به گونه ای یکسان تقسیم نشده است. هم چنین هر فرد در مراحل گوناگون زندگی از توانایی های متفاوتی بهره مند است. این ویژگی در آدمی بیانگر آن است که نمی توان رابطه پرورشی با افراد را در مراحل گوناگون زندگی یکسان پنداشت، بلکه این رابطه باید به صورت اصل «عدل» تنظیم شود. پس روش های پرورشی بر

اساس این اصل از این قرار است: تکلیف به اندازه توانایی، آگاه سازی و مجازات به اندازه اشتباه.

۱ _ تکلیف به اندازه توانایی

پیش از این یاد شد که آدمیان از نظر درک و عمل، ظرفیت های گوناگونی دارند. خداوند نیز بر اساس توانایی مخاطبان، سخن گفته و تکلیف کرده است.

لا یکَلِّفُ اللّه نَفْسَا اِلاّ ما آَتاها. (طلاق: ۷)

خدا کسی را تکلیف نمی کند مگر به اندازه آن چه به او داده است.

بر این اساس، در نظام پرورشی اسلام، مربّی اجازه دارد تنها به اندازه توانایی انسان، به او تکلیف کند. با توجه به محدوده سنی هر فرد، از دو تا هفت سالگی نباید انتظار داشت که کودک، تکلیف پذیر باشد؛ زیرا بازی ویژگی اساسی این مرحله است. البته در طول این پنج سال، می توان کودک را با بسیاری از آداب آشنا ساخت.

پس از هفت سالگی می توان انتظار داشت که کودک از جهت آموزش و آداب، تکلیف پذیر و در برابر آن پاسخ گو باشد. از حدود ده سالگی، کودک باید وظایف جنسی خویش را بفهمد و رعایت کند، مانند: رعایت بهداشت و دوری گزیدن از دوستان نامناسب.

۲ _ آگاه سازی

آگاه ساختن نیز بر اصل عدل مبتنی است. بر اساس این اصل، خداوند به آدمیان هشدار می دهد که آنان را به سبب انجام گناه، مجازات می کند. بر اساس این روش، مربّی با آگاهی مناسبی که از کارهای نوجوان و آثار آن دارد، او را نسبت به نتیجه کارهای نادرستش آگاه می سازد و وی را از

آن ها برحذر می دارد. در حقیقت، باید او را پند دهند. پند دادن نیکو از روش های پذیرفته شده در آموزش و پرورش است. پند، گفتار سنجیده ای است که برای آگاهی دادن و دعوت به نیکی و درستی و از سر خیرخواهی و دل سوزی، به نرمی بیان شود.

کودک و نوجوان برای داشتن زندگی سالم، نیازمند آگاهی و ارشاد هستند و از آن جا که همواره دچار فراموشی و خودخواهی می شوند، بسیاری از واقعیّت ها بر آنان پوشیده می ماند. از این رو، گاهی بدون آگاهی، به کاری دست می زنند که پایان آن پشیمانی است.

خداوند دانا به پیامبر بزرگ اسلام دستور داده است که مردم را با نیکو پند دادن به پذیرش دین فرا خواند:

اُدْعُ الی سبیل ربّکَ بِالحِکمَهِ وَ المَوعِظَهِ اَلْحَسَنَهِ. (نحل: ۱۲۵)

[آنان را] با دانش و پند نیکو به سوی پروردگارت دعوت کن.

به راستی، پند باید با نرمی و بیان حکایت و داستان همراه باشد به ویژه برای نوجوانان که روحیه های ویژه ای دارند.

۳ _ مجازات به اندازه اشتباه

بر اساس این روش، اندازه و شیوه مجازات باید پیرو نوع اشتباه شخص باشد و عوامل دیگری هم چون وضع روحی مربّی هنگام مجازات، تأثیر نداشته باشد.

ممکن است مربّی، سنجش مجازات را به میزان خشم یا مهر خود وابسته سازد، ولی در شیوه درست پرورش این گونه عوامل را نباید در مجازات دخالت داد.

هم چنین مربّی برای مجازات ممکن است به سرزنش بپردازد و حتی در برخی موارد در این کار زیاده روی کند که کاری ناپسند است و باید از آن پرهیز کرد.

اصل کرامت تکوینی انسان

اشاره

خداوند، آدمی را از نعمت های درونی ویژه ای چون عقل برخوردار ساخته و او را به سبب این بهره وری، بزرگ داشته است. این کرامت تکوینی به اصل انسان بودن باز می گردد که بر اساس آن، هیچ کس بر دیگری برتری ندارد؛ چه سیاه باشند، چه سرخ یا زرد یا سفید:

و لَقد کَرَّمنا بَنی آدَم... . (اسراء: ۷۰)

به راستی، فرزندان آدم را بزرگی بخشیدیم.

هرگاه آدمی، آن گوهر شریف را پاس دارد و به آن جلوه بیش تری بخشد، خود را سزاوار کرامت افزون تری گردانیده است و خداوند، او را در پایگاه فراتری از کرامت جای می دهد. اگر هم آن گوهر را به تیرگی و خواری بکشاند، دست مایه کرامت خویش را به نابودی کشانده و چنین است که گاه از پی آن کرامت، چنان خواری به بار می آید که اگر به ریشه رسد، دیگر امید هر گونه بزرگی را به ناامیدی بدل می سازد:

و مَن یُهِنِ اللّهُ فَما لَه مِن مُکْرِم. (حج: ۱۸)

خدا هر کس را خوار کند، او دیگر اکرام کننده ای نخواهد داشت.

انسان با کرامت آفریده شده است. از این رو، باید او را عزیز داشت و مایه های عزّت نفس او را فراهم آورد. هم چنین روش های پرورشی باید به گونه ای باشد که احساس عزّت نفس واقعی را در فرد به بار آورد و

وسیله کرامت اکتسابی انسان را فراهم سازد.توانایی ها و ناتوانی های شخص در احساس عزّت نفس او ریشه دارد. از این رو، روش های پرورشی باید با توجه به نقش هر یک از این دو طرح شود تا از هر یک برای حفظ عزت نفس بهره گیریم.

در این جا، با توجه به توانایی ها، از روش «ابراز توانایی ها» و با نظر به ناتوانی ها، از روش «تغافل» سخن می گوییم:

۱ _ ابراز توانایی ها (نعمت ها)

هرگاه انسان خود را در انجام کاری توانا ببیند، احساس سربلندی و ارجمندی خواهد کرد و هرگاه خویشتن را در انجام کاری ناتوان بیابد، احساس سرافکندگی و خواری خواهد داشت. پس باید امکان نمایش توانایی های کودک و نوجوان را فراهم آورد تا احساس عزت نفس در او تقویت گردد. برای آن که احساس عزّت ناشی از نمایش توانایی ها در مسیر واقعی خود قرار گیرد، لازم است که فرد از پرهیزکاری نیز بهره ای داشته باشد تا از لغزیدن در ورطه خودبینی در امان بماند.

از این رو، آدمی باید به گونه ای توانایی خود را بشناسد و دریابد که همواره به الطاف الهی نیازمند است و همه نیروها از خداست. به همین دلیل، توانایی های انسان در فرهنگ اسلام «بخشش خدا» نام گرفته است. اگر به آن چه در ماست، به چشم توانایی خویشتن نگریسته شود، خودخواهی را در پی خواهد داشت و اگر به چشم بخشش خداوندی دیده شود، سپاس را در پی خواهد آورد. در شیوه های پرورشی اسلام، ابراز توانایی ها گوشزد شده است، ولی با نگاهی از گونه دوم:

وَ اَمّا بِنعمِهِ رَبِّکَ فَحدِث. (ضحی: ۱۱)

و نعمت خدایت را آشکار کن.

بایـد دانست همان گونه که مربّی امکان نمایش توانایی های کودک و نوجوان را فراهم می آورد، بایـد او را با حـد و مرز آن ها نیز آشنا سازد؛ زیرا ممکن است فرد، کاری را انجام دهد که از توان او بیرون باشد. در این صورت، چنین فردی نه تنها خود را به سـختی افکنـده، بلکه عزت خود را نیز پایمـال کرده است. این رنـج بیهوده، زاده جـاه طلبی است و بهای آن، وا گذاشـتن پرهیزکاری خواهدبود.

۲ _ تغافل

این روش نیز از فروع اصل عزّت است. با این تفاوت که در این روش، مربّی به ناتوانی های شخص توجه دارد. نمایش ناتوانی ها، شکست عزت را در پی خواهد داشت و پنهان ساختن آن ها راهی برای حفظ عزت است.

برای پنهان ساختن ناتوانی ها می توان دو جایگاه را در نظر گرفت: یکی پیش از آشکار شدن آن ها و دیگری پس از آن. گاه ما به سـبب شواهـدی گمان می بریم که شـخص ناتوان است و گاه از این موضوع اطمینان داریم. دومین مسأله در روش تغافل عنوان می شود؛ زیرا تغافل به آن معنی است که ما از امری آگاه شویم، ولی وا نمود کنیم که نمی دانیم.

جایگاه نخست در فقه اسـلامی، به عنوان «اصل صـحت» (اصاله الصـحه) شـناخته شده است. در این جا، این جایگاه را به سبب آن که به گونه ای با تغافل مرتبط است، بررسی می کنیم.

بر این اساس، هرگاه رفتار تأمل برانگیزی را دیدیم، باید آن را به گونه درستی توجیه کنیم، مگر آن که بر اساس دلایل موجود، راه هر گونه توجیه پسندیده ای بسته باشد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

رَحِم اللّه مَنْ اَعانَ وَلَدهُ عَلی بِرّه وَ هُو اَنْ یَعفُو عَن سَیِّئَتِهِ وَ یَدْعُوا لَهُ فیما بَینَهُ و بَینَ اللّه؛ (۱)

خدا رحمت کند کسی را که فرزندش را در انجام کار نیک یاری دهد؛ بدین صورت که از اشتباهش درگذرد و برای آن چه میان او و خدایش رخ داده است، دعا کند.

بنابراین، زمانی که راه های توجیه مربّی بسته شد و اطمینان یافت که از شخص اشتباهی سرزده است، زمان تغافل فرا می رسد. در این هنگام، بزرگی و عزت مندی شخص باید با تغافل از اشتباه او حفظ شود.

بر اساس اصل تغافل، مربّی پس از آن که راه های توجیه را بر خود بسته دید، باید به توجیه های شخص گردن نهد، گرچه از نادرستی آن ها اطمینان دارد. مربّی نباید به این وسوسه تن دهد که پذیرش توجیه ها و بهانه تراشی های کودک یا نوجوان، زیرکی اش را نزد او خدشه دار می کند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم آن قدر در پذیرش بهانه تراشی های منافقان پیش رفت که آنان، وی را به کنایه گوش شنوا خواندند، ولی خداوند در پاسخ آنان فرمود:

قُل اُذنُ خَیرٍ لَکم. (توبه: ۶۱)

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۸.

بگو: این گونه گوش شنوا بودن به حال شما بهتر است.

تغافل نه تنها نشانه سادگی مربّی نیست، بلکه مایه بزرگواری او نیز به شمار می رود. پس این شیوه به عنوان شیوه ای فرع بر اصل عزّت، نوجوان و مربّی را در شرایطی عزّت آفرین قرار می دهد.

امام علی علیه السلام فرموده است:

عَظِّمُوا اَقدارَکُم بِالتَّغافُل عَنِ الدَّنی مِنَ الاُمورِ. (۱)

منزلت خویش را از راه تغافل نسبت به امور پیش پا افتاده، بزرگ دارید.

اصل دل بستگی

پدیده دل بستگی، یکی از شگفت انگیزترین ویژگی های انسان و محرکی بسیار نیرومند است که می توان با آن، آدمی را آماده هر کار، حال یا وضعی گرداند. بر اساس این مبنا، در جریان پرورش، خواه در برانگیختن انجام پاره ای از اعمال یا ترک پاره ای دیگر، باید از قدرت ناشی از پیوند محبت آمیز بهره جست. آن دگرگونی که در نتیجه پیروی از این اصل در انسان به وجود می آید، بسیار ژرف و بنیادی است. باید دانست در این جا، به رابطه میان دل بسته و دلدار نظر داریم.

خداوند در قرآن می فرماید:

فَسَوَفَ یَأتِی اللّهُ بِقَوم یُحِبُّهُم وَ یُحِبُّونَهُ. (مائده: ۵۴)

پس به زودی خداوند گروهی را می آورد که آنان را دوست دارد و آنان نیز او را دوست دارند.

۱- تحف العقول، حسین بن علی حرّانی، قم، نشر اسلامی، ص ۲۲۴.

در این آیه «یُحِبُّهم» پیش از «یُحِبُّونَهُ» آمده است؛ یعنی نخست از ابراز محبت خدا به انسان و سپس از ابراز محبت آدمی نسبت به خدا سخن می گوید. این مسأله نشان می دهد که ابراز محبت مربّی به دل بستگی نوجوان جهت می دهد و نتیجه آن، پیدایش شیفتگی ژرفی در نوجوان نسبت به مربّی است. هنگامی که این شیفتگی به وجود آمد، می توان با ابراز محبت، فرد را به انجام کاری تشویق کرد یا با خودداری از محبت، به ترک کاری وا داشت.

هرچه کودک بزرگ تر می شود به ویژه در دوران بلوغ، احساس مهرورزی و محبت خواهی در او افزایش می یابد. از این رو، برای سالم ماندن شخصیتش، باید در خانه، مدرسه و اجتماع، گرمی و محبت ببیند. لازم است که پدر و مادر، آموزگاران و مربیان، مهرورزی را بر دیگر امور مقدم دارند و از این راه، پرورش فرزند را آسان گردانند.

قرآن کریم درباره روش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم می فرماید:

فِبَما رَحمَهٍ مِنَ اللّه ِلِنْتَ لَهُمْ وَ لَو کُنتَ فَظّا غَلیظَ الْقَلبِ لانفضّوا مِنْ حَولِك. (آل عمران: ۱۵۹)

پس به برکت رحمت الهی، با مردم، نرم خو و مهربان شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی، [مردم] از پیرامون تو پراکنده می شدند.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم نیز فرموده است:

اَحِبُّوا الصبیانَ وارحَمُوهم. (۱)

کودکان را دوست بدارید و به آنان مهربانی کنید.

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۲.

هم چنین آن حضرت می فرمود:

اَکْثِرُوا مِنْ قُبْلهِ اولادکم فاِنّ لکم بکل قُبلَهٍ دَرَجهً فی الجنّهِ ما بین کُلِّ درَجهٍ خَمسَ مِاَئهِ عام. (۱)

فرزندانتان را بسیار ببوسید؛ زیرا با هر بوسه، در بهشت برای شما درجه ای خواهد بود که میان هر درجه، پانصد سال راه فاصله است.

مولوی نیز در مورد برجا ماندن محبت در روح و جان چنین سروده است:

از محبت، تلخ ها شیرین شود

از محبت، مس ها زرین شود

از محبت، دُردها صافی شود

از محبت، دردها شافی شود

از محبت، مرده زنده می شود

از محبت، شاه بنده می شود

این محبت هم نتیجه دانش است

کی گزافه بر چنین تختی نشست (۲)

امام صادق علیه السلام می فرماید:

اذا اَحْبَبْتَ رَجُلاً فَاَخْبِرهُ بذالک فَاِنّه اَثْبتَ لِلمَوَدَه بَینَکُما. (۳)

اگر محبت کسی را در دل داری، به او نشان بده؛ زیرا ابراز محبت سبب می شود که دوستی شما استوارتر گردد.

۱- بحارالانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۲.

۲- مثنوی، دفتر دوم، ابیات ۱۵۳۳ _ ۱۵۳۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۴۳۴.

در دین اسلام نیز «مهر و کین» که همان تولّی و تبرّی است، در جریان پرورش، نقش بزرگی ایفا می کند.

امام باقر علیه السلام می فرماید:

هَلِ الدّینُ اِلاّ الحُبُّ و البُغض. (۱)

آیا دین جز دوستی و دشمنی است؟

هم چنین آن حضرت فرموده است:

کُلُّ مَن لَمْ یُحِبْ عَلَی الدّین وَ لَمْ یَبغُض عَلی الدّینِ فَلا دینِ لَه. (۲)

کسی که برای دین، دوستی نکند و برای دین خشمگین نشود، دین ندارد.

مهر و کین، ویژگی مهمی در پرورش اسلامی است که اگر پدر و مادر، کودک را به این سو رهنمون سازند و او را انسانی دل بسته خدا و اهل بیت پرورش دهند، کودک زودتر به هدف خویش خواهد رسید؛ زیرا آزمندی از لوازم دل بستگی و شتاب کردن از لوازم آزمندی است.

برای پرورش درست و انجام دگرگونی های لازم اخلاقی، باید از اصولی کلّی پیروی کرد که به منزله راهکار، تدابیر آموزشی و پرورشی ما را هدایت کنند. پس با شناخت ویژگی های عمومی انسان (مبانی)، بهتر می توانیم به نیازهای ذاتی او پی ببریم. در این صورت، بر اساس اصولی که برای برآوردن آن مبانی ذاتی و نیازها وضع می شود، تربیت آسان و روانی خواهیم داشت و مربّی نیز می تواند با استفاده از روش های ویژه یاد شده، به هدف پرورش دست آید.

۱- بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۶۳.

۲- اصول کافی، ج ۲، ص ۱۲۷.

بخش سوم: عوامل و روش های پرورش دینی کودک

فصل اول: عوامل مؤثر بر پرورش دینی کودک

اشاره

در این بخش، به بررسی عواملی خواهیم پرداخت که به طور مستقیم یا غیرمستقیم، در پرورش دینی کودکان تأثیرگذارند. این عوامل پرورشی عبارتند از:

۱ _ خانواده

الف _ وراثت

اگرچه وراثت از عوامل پرورشی به شمار نمی آید، ولی سبب انتقال برخی ویژگی های پدر و مادر به فرزند می شود که این ویژگی ها در آسان ساختن پرورش، نقش مهمی خواهد داشت، مانند: بهره هوشی و ویژگی های ژنتیکی _ اخلاقی هم چون بردباری و سلامت جسمانی.

در زمینه وراثت، نقش مادر و پدر در پرورش کودک بسیار مهم است؛ زیرا کودک برخی ویژگی های خود را از راه ژن های این دو تن به دست می آورد. اینان انتقال دهنده ویژگی های خود و اجدادشان و حتی بیماری های عفونی و زمین گیر کننده به فرزند خویشند.

در این میان، نقش مادر به دلیل نفوذ وی در پرورش کودک، نسبت به نقش دیگر افراد خانواده از اهمیت بیش تری برخوردار است.

از نظر محیطی نیز کودک به مدت نه ماه در رحم مادر است. حجم و

فشار رحم، ویژگی های شیمیایی و سلامت یا نقص فیزیکی آن، غذا و دوای مادر در دوران حمل، سلامت یا بیماری او، روحیه و حالاتش همه در کودک تأثیرگذارند. (۱)

ب _ محیط خانواده

نخستین بذر رشد فردی و بنای شخصیت انسان در خانواده پاشیده می شود. کودک در خانواده، سخن گفتن را می آموزد، با ارزش های اخلاقی آشنا می شود و چگونگی برقراری رابطه اجتماعی با دیگران را فرا می گیرد. خانواده، زیربنایی برای باورها، ارزش ها و نگرش های فرهنگی یک جامعه به شمار می آید و هر خانواده ای آن ها را به شیوه ای ویژه و انتخابی به کودک نشان می دهد. بی تردید، شخصیت پدر و مادر و نگرش ها، طبقه اجتماعی و اقتصادی، مذهب، ویژگی های اعتقادی، وابستگی های نسبی، خانوادگی و تحصیلاتی آنان بر فرزندان تأثیر فراوانی برجای خواهد گذاشت. (۲)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

یُحفَظُ الاَطفالُ بِصَلاحِ آبائهم. (۳)

فرزندان با صلاح و نیکی پدرانشان نگه داشته می شوند.

افزون بر این، بیش تر رفتارهای انسان بر اساس یادگیری استوار است و نخستین و مهم ترین پایگاه یادگیری، کانون گرم خانواده است. کودکان ما

۱- نحوه رفتار والدین با فرزندان، یداللّه جهانگرد، تهران، انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۲، چ ۲، صص ۱۵ و ۱۶.

۲- روان شناسی تربیتی، صص ۱۱۴ _ ۱۱۵.

۳- بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۲۳۶.

پیوسته در حال آموختن هستند و نسبت به هر چیز تازه ای که فرا می گیرند، احساس تازه ای پیدا می کنند. بدیهی است زمانی که برداشت ذهنی انسان از یک موضوع، با احساسی خوشایند و مطلوب همراه باشد، زمینه ایجاد نگرش یا آمادگی روانی مثبت و زاینده فراهم می آید.

از این رو، باید زیباترین و خوشایندترین زمان های کودک و نوجوان، هنگامی باشد که بزرگ ترها به ویژه پدر و مادر، برای نماز خواندن آماده می شوند. هنگامی که کودک بارها چنین رفتار زیبایی را در پدر و مادر خود ببیند، احساس بسیار لطیف و خوشایندی در روانش نمایان می شود و به نماز گزاردن، دل بستگی پیدا می کند. (۱)

یا بَنِی آدَمَ خُذُوا زِینَتَکُمْ عِنْدَ کُلِّ مَسْجِدٍ. (اعراف: ۳۱)

ای فرزندان آدم! هنگام نماز، زینت های خود را برگیرید.

ج ـ پدران و مادران مذهبی و آشنا به اصول پرورش

خانواده ها از نظر پرورش دینی فرزندان، سه دسته اند: دسته اول، خانواده های غیرمذهبی هستند. در چنین خانواده هایی، کودک یا نوجوان به دلیل دل بستگی و وابستگی به پدر و مادر و آموزگار، پس از کشاکشی شکننده، به ریاکاری مجبور می شود؛ زیرا چنین خانواده هایی، ستیز با مذهب را وظیفه خویش می دانند و چون در مدارس ما به طور معمول فضایی دینی حاکم است، نوجوان دچار دوگانگی خواهد شد. دسته دوم،

۱- روش های پرورش احساس مذهبی نماز در کودکان و نوجوانان، غلام علی افروز، تهران، ۱۳۷۱، چ ۱، ص ۱۴.

خانواده هایی معمولی هستند که دغدغه آموزش و پرورش دینی فرزندان را ندارند و خانواده های مذهبی، در دسته سوم جای می گیرند.

گفتنی است دسته اخیر خانواده ها نیز به طور کامل موفق نیستند؛ زیرا برنامه ریزی مشخصی ندارند. اینان گاه به تشویق دست می زنند و گاهی با تنبیه پیش می روند، در حالی که برای رسیدن به نتیجه دلخواه بهتر است الگوی عملی فرزندان خود باشند و با ایجاد ارتباط کلامی و عاطفی با آن ها، زمینه گرایش آنان را به رفتار مذهبی فراهم آورند.

بی تردید، همه کودکان به گونه ای ذاتی، زمینه پذیرش و انجام تکالیف مذهبی را دارند، ولی آن چه اهمیت دارد، چگونگی شیوه های آموزشی این روش الهی است. به دیگر سخن، اگر ما بتوانیم به گونه ای شایسته و دلخواه رفتارها یا تکالیف مذهبی را به کودکان نشان دهیم، آنان به گونه ای طبیعی و با رضایت قلبی، آن رفتارها را خواهند آموخت.

اگر نیک بنگریم، مذهب عاملی برای تأمین نیازهای فطری انسان و نماز، کامل ترین پاسخ به عالی ترین نیاز او است. پرورش احساس مذهبی، کاری بس ظریف و حسّاس است که اگر به طور اصولی به آن پرداخته شود، بسیار ساده و آسان خواهد بود. احساسات و عواطف، در پرورش احساس مذهبی، تکوین شخصیت، تنظیم هدف و برنامه های زندگی و روابط فردی و اجتماعی، مهم ترین نقش را دارد.

مهر و محبت یکی از نیازهای اساسی انسان ها به ویژه کودکان و نوجوانان است. آنان به طور طبیعی نیازمند نوازش و مهرورزی هستند. بررسی های روان شناسان نشان داده است که مهر ورزیدن به کودک، عامل

مؤثری در رشد و سلامت روانی و شخصیت اوست و بی توجهی به این نیاز اساسی و طبیعی، بزرگ ترین دلیل ناهنجاری ها و نابسامانی های روانی و دین گریزی آنان خواهد بود. اگر خانواده ای، دین را با چاشنی شیرینِ مهر بیامیزد، نه تنها فرزندان این شیرینی را هیچ گاه فراموش نمی کنند، بلکه به آموزش های دینی و انجام واجبات الهی مشتاق تر و دل بسته تر خواهند شد.

هرگاه شناخت انسان نسبت به پدیده ها و مسایل گوناگون با احساسات ناخوشایند همراه باشد، نتیجه ای جز پیدایش احساس نفرت، وازدگی و بازدارندگی نخواهد داشت که دگرگونی چنین نگرشی نیز نیازمند تلاش بسیار خواهد بود. سرانجام این که آشنایی پدر و مادر با فنون پرورش درست شاید بزرگ ترین عامل در کشش و دل بستگی فرزندان به عبادت و معنویات باشد.

۲ _ محیط اجتماعی

اشاره

اجتماع در لغت، به معنای جمع شدن، دور هم گرد آمدن و به هم پیوستن است. (۱) هم چنین افرادی که در یک جا جمع شوند، اجتماع می گویند. افراد این اجتماع می توانند از یکدیگر اثر بپذیرند یا بر هم اثر بگذارند.

بنابراین، اجتماع یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار بر کودک و نوجوان است که شامل فرهنگ، جامعه، دوستان و مطبوعات خواهد شد.

الف _ فرهنگ

فرهنگ در لغت به معنی: دانش، ادب، شناخت، آموزش و پرورش، آثار

۱- فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۸۴.

علمی و ادبی یک قوم یا ملت است. (۱)

فرهنگ یکی از عواملی است که می تواند کودک و نوجوان را تحت تأثیر قرار دهد. به دلیل همین تأثیرگذاری، برخی صاحب نظران اجتماعی بر این باورند که برای از میان بردن بزه کاری ها، باید فرهنگ عمومی جامعه را تقویت کنیم. به دیگر سخن، اگر بخواهیم آمار زندانیان را کاهش دهیم، باید مؤسسه های آموزشی و کتاب خانه ها را افزایش دهیم. افلاطون بر این باور است که «اگر آدمی بداند زندگی خوب چیست، خلاف اخلاق، عمل نمی کند». (۲)

افزون بر فرهنگ عمومی، فرهنگ دینی در اجتماع و خانواده نیز باید مورد توجه ویژه قرار گیرد؛ زیرا جامعه ای که بر مبنای باورهای مذهبی استوار باشد، می تواند فرزندانی سالم و شایسته را پرورش دهد که از ناهنجاری های اجتماعی به دور باشند.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله وسلم با دیدن برخی کودکان فرمود: «وای بر فرزندان آخرالزمان! از روش ناپسند پدرانشان. گفته شد: یا رسول اللّه! از پدران مشرک؟» ایشان فرمود: «نه، از پدران مؤمن که واجبات و وظایف دینی را به فرزندان خود نمی آموزند و به امور ناچیز مادی برای آنان قناعت می ورزند. پس من از آنان بیزارم و آنان نیز از من بیزارند». (۳)

۱- فرهنگ عمید، ج ۲، ص ۱۵۳۷.

۲- کلیات فلسفه، ص ۱۰.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۲۵.

آری، پـدر و مـادری که تنها به خوراک و پوشاک فرزنـدان خود می اندیشـند و به فرهنگ دینی آنان بی توجه هسـتند، مورد نفرین پیامبر قرار می گیرند.

ب ـ جامعه

سلامـت مردم و حـاکمیت فرهنـگ معنوی بر فضـای عمومی جـامعه نیز در مـذهبی کردن فرد تأثیرگـذار است. به یقین، وقـتی کودک و نوجوان واکنش سـریع و اشتیـاق جـامعه به صـدای مؤذّن را ببینـد و آمـادگی خانواده پیش از اذان برای برپایی نماز، بارها در برابر چشم او تکرار شود، تأثیر فراوانی خواهد پذیرفت.

امروزه بیش تر مردم هنگام شنیدن صدای اذان هیچ گونه واکنشی از خود نشان نمی دهند و با بی تفاوتی از کنار صدای مؤذّن و مسـجد می گذرند. به سـبب تأثیر این گونه رفتارها و با توجه به این نکته که کودکان در دوران الگوپذیری به سـر می برند، خداوند در قرآن به مؤمنان دستور داده است:

یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا، إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَهِ، فَاسْعَوْا إِلی ذِکْرِ اللّه ِ وَ ذَرُوا الْبَیْعَ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. (جمعه: ۹)

ای کسانی که ایمان آورده ایـد! هنگامی که صـدای مؤذن برای نماز جمعه بلنـد شـد، برای ذکر خدا بشـتابید و تجارت را رها کنید؛ که آن برای شما بهتر است، اگر بدانید.

در اجتمـاع، افراد بسـیاری بر کودکان و نوجوانان تأثیر می گذارنـد. اینان چه پاک باشـند یا آلوده و چه با فضـیلت باشـند یا با رذیلت، فرزندان ما آگاهانه یا ناخودآگاه از آنان تأثیر می پذیرند.

علی علیه السلام می فرماید:

وَ اسْکُنِ الْأَمْصَارَ العِظَامَ فَإِنَّهَا جِمَاعُ الْمُسْلِمِینَ، وَ احْذَرْ مَنَازِلَ الْغَفْلَهِ وَ الْجَفَاءِ وَ قِلَّهَ الْأَعْوَانِ عَلَی طَاعَهِ اللّه ِ. (۱)

در شهرهای بزرگ ساکن شو؛ زیرا مسلمانان در آن جا گرد هم هستند [که از آنان می توان راه سعادت و نیکبختی را آموخت] و بپرهیز از جاهایی که سبب غفلت و فراموشی [از یاد خدا] و ستم ورزیدن [به نیکان] و کاهش همراهان به بندگی خداست.

ج ـ دوستان

هم نشینی بر نفس خو پذیر انسان تأثیر ویژه ای دارد. دو تن که مدتی را با هم به سر برده باشند، چنان با یکدیگر خو می گیرند که احوال هر یک، حکایت از حال دیگری دارد. برای نمونه، شاگرد بر اثر هم نشینی با استاد، از سیرت و خوی او اثر می پذیرد و هم چنین فرزند از پدر.

به قول خواجه عبداللّه انصاری: «دود از آتش چنان نشان ندهد و خاک از باد که ظاهر از باطن و شاگرد از استاد». هم چنین به گفته شیخ اجل سعدی:

گِلی خوشبوی در حمام، روزی

رسید از دست محبوبی به دستم

بدو گفتم که مشکی یا عبیری

که از بوی دلاویز تو مستم

بگفتا من گِلی ناچیز بودم

۱- نهج البلاغه، نامه ۶۹.

و لیکن مدتی با گُل نشستم

کمال هم نشین در من اثر کرد

وگرنه من همان خاکم که هستم

بررسی های تجربی نشان داده است که کودکان در بسیاری موارد از دوستان تأثیر می پذیرند. روشن است که اگر دوستان کودک یا نوجوان، افرادی دین دار و با نماز باشند و به این امر اهمیت دهند، او نیز به سمت نماز گرایش پیدا می کند. در مقابل، چنان چه دوستان وی از خانواده های بی نماز باشند، به دلیل گرایش آدمی به باطل، او نیز به سمت آن ها کشیده خواهد شد.

امام علی علیه السلام فرموده است:

قَارِنْ أَهْلَ الْخَیْرِ تَکُنْ مِنْهُمْ، وَ بایِنْ أَهْلَ الشَّرِّ تَبِنْ عَنْهُمْ. (۱)

هم نشین نیکان شو و از آنان باش. از بدان دوری کن و از آنان نباش.

همان گونه که می دانیم، زمینه لغزش ها در نوجوانان فراهم است. از این رو، گاه تلاش شبانه روزی و چندین ساله پدر و مادری که کوشیده اند فرزندی پاک، بی آلایش، پرهیزکار و با نماز پرورش دهند، به دلیل حضور نوجوان در محیط های آلوده و تماس او با افراد بی بند و بار، به هدر می رود. بنابراین، یک فرد منحرف در میان کودکان و نوجوانان، می تواند بسیاری از آنان را به آلودگی بکشاند. بر این اساس، رسول خدا

۱- نهج البلاغه، نامه ۳۱.

صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

اَلمَرءُ عَلی دینِ خَلیلِه. (۱)

انسان بر دین دوست خود است.

البته مراقبت خانواده در دوران نوجوانی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. متأسفانه برخی خانواده ها یا از اهمیت چنین مراقبت هایی غافلند یا به دلیل گرفتاری های گوناگون، توجه چندانی به این مسایل حیاتی نشان نمی دهند. برخی خانواده ها نیز به دلیل اطمینان بیش از اندازه به فرزندان نوجوان خود، گمان می کنند که فرزندانشان ویژگی خاصی دارند. این خوش بینی ناشی از ناآگاهی ایشان است؛ زیرا انسان هر اندازه پاک و وارسته باشد، هم چنان در معرض لغزش و خطاست به ویژه در دوران نوجوانی که تجربه کافی ندارد.

در مقابل اینان، خانواده هایی قرار دارند که نسبت به فرزندان خود بسیار بدبین هستند. مراقبت شدید چنین خانواده هایی، حساسیت منفی فرزندانشان را برمی انگیزاند و آنان را به لجاجت می کشاند. نوجوان در این دوران، خواهان محبت ورزی دیگران و محبت کردن به اطرافیان است. دوستان شایسته، این نیاز عاطفی او را برآورده می سازند و با رهایی وی از تنهایی، زمینه ساز رشد عاطفی و اجتماعی او می شوند. بنابراین، محروم کردن فرزند از دوستی با هم سالان، روشی ناپسند و خطر آفرین است. سرانجام آن که، پدر و مادر باید با دقت و حساسیتی ویژه از دور بر ارتباط

۱- بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۱۹۲.

فرزندان خود با دوستانشان نظارت داشته باشند، ولی از زیاده روی در این زمینه خودداری کنند.

د _ مطبوعات

سلامت محیط یک جامعه به مطبوعات آن بستگی دارد؛ زیرا بسیاری از افراد جامعه به خواندن نشریات دل بستگی فراوانی دارند. به یقین، اگر جرایدی که همه روزه منتشر می شوند، محتوایی سالم و اسلامی داشته باشند، منبع تغذیه روحی و معنوی مناسبی برای آن اجتماع خواهند بود و می توانند در جذب فرزندان یک مملکت به معنویات به ویژه نماز، تأثیر بگذارند.

۳ _ جایگاه اقتصادی

اشاره

اقتصاد در لغت، دانشی است که درباره دخل و خرج، روابط بازرگانی و امور مالی یک کشور بحث می کند. (۱) مراد از اقتصاد در این جا، همان تأمین معاش خانواده است که در پرورش فرزندان، نقش بسزایی دارد.

الف _ خانواده

یکی از حقوق فرزندان بر پدر، فراهم ساختن روزی و نیازمندی های زندگی آنان است.چه بسیارند کودکان و نوجوانان بزه کاری که خانواده هایی فقیر و محروم داشته اند. هنگامی که وضع اقتصادی (خوراک، پوشاک و مسکن) فرزندان بد باشد و همواره در گرسنگی به سر برند، نمی توان آنان را به راحتی به سوی خدا، معنویات و نماز دعوت کرد:

۱- فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۲۰۶.

كادَ الفَقرُ اَن يَكُونَ كُفْرا. (۱)

نزديک است كه فقر به كفر بيانجامد.

غـذاى منـاسب نه تنهـا در رشـد بـدن، بلكه در ساختمان روحى و روانى آدمى نيز تأثيرگـذار است و سوء تغـذيه در بازده كار انسان اثر خواهـد گذارد. تغذيه گاهى ممكن است سبب سـستى بدن و كندى كار و گاه موجب حركت و شـتاب شود. تغذيه در عواطف و احساسات نيز تأثيرگذار است؛ يعنى ممكن است آن را رونق دهد يا به ركود كشاند.

رابطه اقتصاد با دين دارى به ويژه نمازخوان شدن فرزندان به گونه اى است كه رسول خدا صلى الله عليه و آله وسلم فرمود:

اللهم بارک لَنا فى الخبزِ، فَلَولا الخبز ما صلّينا و لا صُمنا. (۲)

خدايا! به نان ما بركت بده كه اگر نان نبود، نماز نمى خوانديم و روزه نمى گرفتيم.

ب _ تغذيه حلال

حلال بودن كسب و در نتيجه پاكى غـذا، در پذيرفته شدن نماز، اثر انكارناپذيرى دارد. حلال بودن غذا بر نورانى شدن قلب و گرايش كودک و نوجوان به عبادت به ويژه نماز، اثر فراوانى خواهد داشت.

خداوند در اين باره مى فرمايد:

يا أَيُّها الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّباتِ وَ اعْمَلُوا صالِحا إِنِّى بما تَعْمَلُونَ عَلِيم. (مؤمنون: ۵۱)

۱- خصـال، صـدوق، قم، مؤسـسه نشـر اسـلامى، ص ۱۲؛ جـامع الاحـاديث، ابومحمـدجعفر بن على قمى، مشـهد، مؤسـسه طبع رضويه، ص ۱۰۹.

۲- بحارالانوار، ج ۶۶، ص ۲۷۰، ح ۶.

ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه بخورید و کار شایسته انجام دهید که من به آن چه انجام می دهید، آگاهم.

بـا توجه به این که نوع تغـذیه در روحیّه انسـان تأثیرگـذار است و غـذاهای گوناگون، آثار اخلاقی متفاوتی دارنـد، روشن می شود که تغذیه از غذاهای پاکیزه و انجام کردار شایسته، با یکدیگر ارتباط دارند. (۱)

لا تَقْرَبُوا الصَّلاهَ وَ أَنْتُمْ سُکاری حَتَّی تَعْلَمُوا ما تَقُولُونَ. (نساء: ۴۳)

در حالی که مست هستید، به نماز نزدیک نشوید، تا زمانی که بدانید چه می گویید.

این آیه هنگامی فرود آمد که برخی مسلمانان در حال مستی به نماز می ایستادند و عبارت های نماز را اشتباه می خواندند!

امام علی علیه السلام فرمود:

اذا مُلِی ءَ البَطنُ عَنِ المُباح، عَمِیِ القَلبُ عَنِ الصَّلاحِ. (۲)

وقتی شکم پر گردد، قلب از درک حق باز می ماند.

امام باقر علیه السلام فرموده است:

لا تَقُم اِلَی الصَّلوهِ مُتِکاسِلاً وَ لا مُتِناعِسا وَ لا مُتِثاقِلاً فَاِنَّها مِن خِلل النِّفاقِ. (۳)

بـا حالت کسالت، تنبلی، چرت و سـنگینی معـده، نماز مخوان؛ که چنین نمازی [فاسـد است و فساد آن] از تباهی های دورویی است.

فلسـفه سـخن امام این است که چنین کسـی برای قرار گرفتن در محضر پروردگار، آمادگی جسمی و روحی ندارد، ولی با دو رویی وا نمود می کند

۱- تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۲۵۵.
۲- غررالحکـم و دررالکلـم، عبدالواحـد آمـدی تمیمی، برگردان: سـید جلالـ الـدین محـدث ارمـوی، تهران، دانشـگاه تهران، ۱۳۶۰، ج ۳، چ ۳، ص ۱۳۶.
۳- مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۳۱.

که برای نماز آمادگی دارد. (۱)

بنابراین، تأثیر تغذیه حلال بر روح و جان آدمی، برای آمادگی وی و برپا داشتن نماز حقیقی و پذیرش آن از دیدگاه آیات و روایات، امری انکارناپذیر است.

امام علی علیه السلام می فرماید:

وَ اعْلَمْ اِنَّ جَمیعَ اَعْمالِکَ تَبَعٌ لِصَلوتِکَ. (۲)

بدان که تمام کارهای تو پیرو نماز تو است.

۴ _ رهبران اجتماع

«مراد از رهبران اجتماع، کسانی هستند که نقش مهمی در جامعه دارند و کارشان، امر و نهی کردن و دستور دادن است. نقش این گروه از رهبران جامعه که رهبرهای مذهبی و عقیدتی اجتماع را نیز به عهده دارند، در هر مقامی، مهم و سرنوشت ساز است. چنان چه صالح باشند، جامعه صالح خواهد بود و اگر فاسد باشند، جامعه نیز فاسد خواهد شد. افراد عادی اجتماع نمی توانند در مورد نقش و رفتار آن ها و رابطه آن با باور خود، جدایی قایل شوند. پس اگر آن ها را در معرض فساد ببینند، بدبین می شوند.

برای نمونه، فردی که از یک پلیس کج روی ببیند، به قانون و قانون گذار بدبین می شود. هم چنین در مورد مدیران اجرایی و ادارات وضع به همین گونه است. اگر آن ها ستم و تبعیضی روا دارند، مایه بدبینی مردم

۱- نمازشناسی، حسن راشدی، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۳۴.

۲- یکصد و چهارده نکته درباره نماز، محسن قرائتی، ص ۳۰، برگرفته از: نهج البلاغه، نامه ۲۷.

فراهم خواهد شد». (۱)

پس هرگاه افراد جامعه به ویژه کودکان و نوجوانان پی ببرنـد که حاکمان و مـدیران کشورشان به مـذهب و اصول آن پای بند هستند، آنان نیز همان گونه رفتار خواهند کرد و به سلامت روششان امیدوار خواهند شد.

۵ ـ نهاد آموزش و پرورش

مدرسه، خانه دوم کودک و نوجوان است و بنای رفتارهای علمی، اجتماعی و اخلاقی کودک در آن جا مورد بازبینی قرار می گیرد و نتیجه آن ممکن است آبادانی یا ویرانی شخصیت او باشد.

اخلاق و رفتار آموزگار، شیوه اندیشیدن او، سطح فرهنگی، چگونگی برخورد، روش تدریس، شیوه انضباطی، جاذبه و دافعه، تشویق و تنبیه و نظم و پرورش همه و همه در رفتار کودک و نوجوان اثر می گذارد. شـیوه برخورد آموزگار ممکن است برای فرزندان ما عقده های روانی ایجاد کند و یا به حل عقده های روانی گذشته شان یاری رساند. (۲)

بنابراین، آموزگاران و مدیران مذهبی که دستورهای اسلامی را باور دارند و به آن ها پای بند هستند، شاگردانی مذهبی و پای بنـد به حـدود الهی پرورش خواهنـد داد و در گرایش شاگردان خود و دل بسـتگی آنان به دین به ویژه نماز تأثیرگذار خواهند بود.

۱- نحوه رفتار والدین با فرزندان، ص ۱۹.

۲- نحوه رفتار والدین با فرزندان، ص ۱۸.

فصل دوم: روش های پرورش دینی کودک

اشاره

در این فصل، به روش ها و راهکارهای پرورشی برای گرایش یافتن کودکان به نماز می پردازیم که تشویق و تحسین (کلامی و مادی)، الگوآفرینی مناسب، آرایش محیط مساجد، بیان آثار نماز، استفاده از قصه و شعر در مورد نماز و پرهیز از زیاده روی و تحکم نابخردانه از جمله این راهکارهاست.

۱ ـ تشویق و تحسین (کلامی و مادی)

بهتر است برای مجذوب کردن هرچه بیش تر کودک به نماز، این کار عبادی را با تشویق و تحسین همراه کنیم. کودکان برای مشتاق شدن به کاری بیش از هر چیز به تشویق و تأیید نیاز دارند. زمانی که کودکی روی زمین دراز می کشد و صورتش را به مهر می چسباند، به جای آن که بکوشیم حالتش را به صورت سجده بزرگ سالان درآوریم، باید همان رفتار کودکانه اش را تشویق کنیم. تشویق سبب می شود این رفتار بارها تکرار شود و هم زمان با رشد ذهنی و حرکتی کودک، زمینه یادگیری سجده درست نیز فراهم گردد. با گذشت زمان، هنگامی که کودک به نوجوانی برسد، به عبادت خو می گیرد.

اگر کودک، جمله یا کلمه ای از نماز را بر زبان آورد، باید او را مورد تشویق قرار داد. هنگامی که کودک، کلمه اللّه اکبر یا لا اله الا اللّه را به زبان جاری کرد، سزاوار تشویق و پاداش پدر و مادر است و این رفتار باید آن چنان مهم جلوه داده شود که فرزند، بزرگی ذکر را باور کند. هم چنین در فرصت های مناسبی که به دست می آید، می توانیم او را به

عنوان کودکی نمازخوان به دیگران بشناسانیم و کارهای او را به اسم نماز بستاییم. برای نمونه بگوییم: چون کودک نمازخوانی هستی، خدا به تو کمک می کند یا آفرین به تو که نمازخوان شده ای و بهشتی خواهی شد و خدا از تو راضی است... .

هم چنین باید کودکانی را که به سنّ تکلیف نرسیده اند، تشویق و تأیید کنیم و ناتوانی های آنان را به رُخشان نکشیم. تأکید بر نکات مثبت رفتاری کودکان، اعتماد به نفس و احساس ارزشمندی را در کودکان می آفریند و آنان با آمادگی و شهامت، می توانند در انجام مسئولیت های خود پیروز شوند. چنان چه در مورد نماز سخت گیری کنیم و بر ناتوانی های آنان انگشت بگذاریم و آن چه را انجام می دهند، به درستی تشویق نکنیم، نسبت به نماز، احساس ناخوشایندی پیدا خواهند کرد.

امام رضا علیه السلام فرموده است:

وَاعْلَمْ اَن الغُلامَ یُؤخَذ بِالصِّیام اِذا بَلَغَ تِسْعَ سِنینَ عَلی قَدرِ ما یُطیعُهُ فَاِنْ اَطاقَ اِلی الظُّهرِ اَوْ بَعدَهُ صام اِلی ذاکَ اَلْوَقتْ فَاِذا غَلَبَ عَلَیه اَلجُوعُ و اَلعَطَشُ اَفْطَرَ وَ اِذا صامَ ثَلاثَهَ اَیامٍ فَلا تأخُذُه بالصّیام الشّهرِ کلّهِ. (۱)

هنگامی که پسر بچه به نُه سالگی رسید، به اندازه توانش روزه می گیرد. اگر تا ظهر و پس از آن تاب آورد، تا آن زمان را روزه بگیرد. پس هنگامی که تشنگی و گرسنگی بر او چیره شد، [می تواند] افطار کند و هنگامی که سه روز روزه گرفت، [می تواند] ادامه ماه را روزه نگیرد.

۱- مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۳۹۳.

۲ _ الگوآفرینی مناسب

اشاره

نقش الگوهای رفتاری بسیار مهم است. کودکان هنگامی که می بینند الگوهایشان نسبت به برخی موضوع ها، توجّه بیش تری دارند، آنان نیز به آن موارد، واکنش مثبت نشان می دهند. بنابراین، بهترین الگو در درجه اول، رفتار و منش پدر و مادر است. آنان پیش از آن که به امر و نهی بپردازند، کارهایشان در نگاه تیزبین کودک جلوه می کند. همان زمانی که پدر و مادر فکر می کنند فرزندانشان چیزی را نمی فهمند، کودک در حال الگوبرداری است. افزون بر این، اسلام نیز بر این امر تأکید ورزیده و مراقبت بیش تر پدر و مادر را در اوقات خلوت با یکدیگر گوشزد کرده است.

در درجه دوم، پدر و مادر باید در پی پیدا کردن دوستان و هم بازی های خوبی برای فرزند خود باشند؛ زیرا نقش دوست و هم سال در پرورش کودک از اهمّیت شایانی برخوردار است. شاعر می گوید:

تو اول بگو با کیان زیستی

پس آن گه بگویم که تو کیستی

اگر آرزوی داشتن فرزندانی را داریم که به نماز پای بند بوده و آن را باور داشته باشند، برقراری رابطه نزدیک با خانواده های مذهبی ضروری است. این ضرورت در سن نوجوانی برای فرزندانمان بیش تر خودنمایی می کند و از اهمیت بیش تری برخوردار است.

ویژگی های الگو یا پیام دهنده

اشاره

الگوهای رفتاری فرزند باید چه شرایطی داشته باشند؟ فرستنده پیام، پدر است یا مادر یا آموزگار. آنان هرکس که باشند، اگر بخواهند عهده دار تلقین آموزه های مذهبی ــ مانند نماز ــ به فرزندان شوند، باید دارای صفات و شرایطی باشند که مهم ترین آن ها عبارتند از: آگاهی و شناخت، ایمان و باورداشت، عمل کردن، داشتن اخلاق خوب و انس گرفتن با کودک.

الف ــ آگاهی و شناخت

آگاهی گسترده شامل جنبه های زیر است:

۱. آگاهی از فلسفه و رمز و راز مذهب.

۲. آگاهی از شرایط ذهنی و روانی، توان درک و اراده، دل بستگی ها و دیدگاه و اندیشه کودک درباره امور و مسایل جاری و نیز استعداد و زمینه های بالقوه کودک و نوجوان.

۳. آگاهی از وظایف انسان نسبت به خود، خدا، مذهب و... .

۴. آگاهی از شرایط جامعه ای که کودک در آن زندگی می کند.

۵. آگاهی از روش پرورش، کشش و جلب کودک به آموزه های دینی.

ب ــ ایمان و باورداشت

مربّی باید خود به آن چه می گوید و دیگران را به آن فرا می خواند، ایمان داشته باشد؛ زیرا «سخنی که از دل برآید، لاجرم بر دل نشیند».

ج ــ کردار نه گفتار

یک مربّی باید بیش از آن که سخن بگوید، اهل عمل باشد. در دین اسلام و در بسیاری از آیات قرآن، همواره پس از ایمان، به عمل دستور داده شده و ایمان و دعوت بدون عمل، کاری بیهوده و بی حاصل به شمار آمده است.

امام علی علیه السلام فرموده است:

الدّاعی بِلا عَملٍ کَرّامی بِلا وَتَرٍ. (۱)

دعوت کننده بی عمل مانند تیرانداز بدون تیر است.

مربّی باید الگوی عملی سخنی باشد که از آن دفاع می کند. طبیعی است که عمل او باید شایسته، محکم و استوار باشد. برای نمونه، پدر و مادر و مربیان باید هنگام نماز همه کارهای خود را کنار نهند و با شنیدن اذان، به سرعت آماده نماز شوند. این رفتار، زمینه ساز آموزش عملی دین به کودکان و نوجوانان خواهد شد و هیچ گاه از فکر و جانشان بیرون نخواهد رفت.

د _ اخلاق خوش و انس گرفتن با کودک

از دیگر شرایط موفقیت برای نفوذ در روح کودک و نوجوان، اخلاق خوش، خو گرفتن با او و در پیش گرفتن رفتارهای جذّاب است. در آغوش گرفتن کودک، به هنگام خواب در کنار بستر او نشستن، همراه با نوازش به تنهایی با او حرف زدن و با دقت به حرف هایش گوش سپردن، برای جلب توجه او و نفوذ در قلب و ژرفای وجودش لازم است. هم چنین هنگام بیدار کردن کودک و نوجوان برای نماز صبح، دست کشیدن بر سر و صورت او و بیدار کردنش در نهایت محبت، در دل بستگی او به نماز بسیار تأثیر گذار است.

پایدارترین و خوشایندترین یادگیری ها، یادگیری غیرمستقیم یا مشاهده ای است. فراموش نشود که در این نوع یادگیری، یادگیرنده بر

۱- من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۴۱۶.

اساس انگیزه های خود، آگاهانه و بـدون هیـچ گونه جبر و فشار روانی و کم ترین فشار ذهنی و خسـتگی، همه حواس خود را متوجّه رفتار مورد نظر می کند. (۱)

یکی از عوامـل مهمّ پرورش دینی، همانـنـدسازی و الگوسـازی است. گفتنی است فرد با کسـی همانـنـدسازی می کنـد که با او پیوند عاطفی برقرار کرده باشد. پس هرقدر پیوند عاطفی میان فرد و الگو بیش تر باشد، ویژگی ها و صـفات بیش تری از او را در درون خود نهادینه می کنـد. ناگفته نمانـد که این همانـنـدسازی، ممکن است فرد را در سـیر بهنجاری یا نابهنجاری هـدایت کند. در مجموع باید گفت: الگو، اصلی برای شدن است. (۲)

کودکان نسبت به رفتار الگوهای دلخواهشان، دل بستگی و کنجکاوی ژرفی دارند، ولی باید توجه داشت که به گفته موریس دبس: «کنجکاوی کودک، دارای رنگی از یگانگی عاطفی است و آن عبارت از گونه ای احساس یگانگی نموداری با فعالیت هـای دیگران است. سـاده ترین نمونه این احساس یگانگی در تماشاگران فوتبال دیـده می شود. کسانی که به گونه ای ژرف، جریان بازی را دنبال می کننـد، هنگام تماشای بازی، بـدون اراده، حرکت پا و بدن بازیکنان را با پا و بدن خود در هوا مجسّـم می کنند. در این جا همدلی، واکنش اثرپذیرانه و احساس یگانگی، واکنشی حرکتی

۱- روش های پرورش احساس مذهبی نماز در کودکان و نوجوانان، ص ۱۵.

۲- تربیت مکتبی، ص ۱۷.

است». (۱)

درباره تأثیر مثبت الگو در شکل گیری شخصیّت انسان، سخنان فراوانی گفته شده است. در این جا یادآوری خاطره ای مربوط به یکی از عارفان بزرگ می تواند نمونه ای نیکو برای این موضوع باشد:

«روزی از سهل شوشتری که از عارفان بزرگ و اهل کرامت بود، پرسیدند: چگونه به این مقام رسیدی؟ او در پاسخ گفت: من در کودکی نزد دایی ام زندگی می کردم. هنگامی که هفت ساله بودم، نیمه شب به دستشویی رفتم. در برگشت، دایی ام را دیدم که رو به قبله نشسته، عبایی به دوش کشیده، عمامه ای دور سرش پیچیده و سرگرم نماز خواندن است. از حالت او خوشم آمد. کنارش نشستم تا نمازش تمام شد. آن گاه از من پرسید: پسر چرا نشسته ای؟ برو بخواب. گفتم: از کار شما خوشم آمد و می خواهم پهلوی شما بنشینم. گفت: نه! برو بخواب. رفتم و خوابیدم. شب بعد نیز از خواب بیدار شدم. هنگامی که از دستشویی بر می گشتم، باز هم دایی ام را در آن حال دیدم و کنارش نشستم. به من گفت: برو بخواب. گفتم: دوست دارم هرچه شما می گویید، من نیز تکرار کنم. او گفت: یک مرتبه بگو «یا حاضر و یا ناظر». من هم تکرار کردم، سپس به من گفت: برای امشب کافی است، حالا برو بخواب.

این کار چند شب تکرار شد و من هر شب عبارت «یا حاضر و یا ناظر» را چند بار تکرار می کردم. کم کم وضو گرفتن را هم آموختم و پس

۱- مراحل تربیت، موریس دبس، برگردان: علی محمد کاردان، ص ۷۴.

از وضو می نشستم و هفت مرتبه «یا حاضر و یا ناظر» را می گفتم. سرانجام کار به جایی رسید که من بی آن که نزد دایی ام بروم، خودم پیش از اذان صبح بیدار می شدم. پس از نماز، تسبیح در دست می گرفتم، پیوسته ذکر را تکرار می کردم و از این کار خود لذت روحانی می بردم تاکنون» (۱).

گفتیم که کودک به اشخاصی هم چون دایی، خاله، عمه و پدر و مادر خود توجه دارد و از نظر رفتار عاطفی که با او داشته اند، به کارهای آنان سخت کنجکاو و دل بسته می شود و همانندسازی می کند. چهره گشاده ایشان همراه با لبخند، مایه کشش کودک به آنان می شود و نتیجه آن در نوجوانی، در دل بستگی به عبادت، دین داری و رفتن به مسجد نمایان خواهدشد.

مربّی بزرگوار با این آگاهی که دوره کودکی، دوران بازی، آقایی و مهرخواهی است و طولانی شدن نماز، ممکن است از خوشایندی آن بکاهد، به کوتاه ترین زمان بسنده می کند و کودک هم با احساس زیبا و لطیف خود، آرزوی تکرار دوباره همین تجربه خوشایند را دارد. (۲)

ویژگی های کودک یا پیام گیرنده (نماز)

مربیّان پرورشی یا پدر ومادر در آغاز باید چند عامل را در کودک جست وجو کنند، سپس از او تکلیف بخواهند. این عوامل عبارت است از:

۱. آمادگی و سلامت جسمی، نداشتن خواب آلودگی و خستگی مفرط پس از بازی و بیماری هایی چون سرگیجه، دل درد و... .

۱- روش های پرورش احساس مذهبی، نماز در کودکان و نوجوانان، ص ۱۹.

۲- روش های پرورش احساس مذهبی، نماز در کودکان و نوجوانان، ص ۲۰.

۲. آمادگی برای سخن گفتن به اندازه ای که بتواند عبارت های نماز را هرچند به گونه ای ناقص بگوید.

۳. آمادگی عاطفی؛ یعنی کودك در آن حال از پدر و مادر یا دیگران خشمگین نباشد. اگر کودك درحال ترس، اضطراب، کینه و تهدید از کتک خوردن یا ترس از حمله حیوانات باشد، نماز برایش لذّت بخش نخواهدبود.

چگونه کودک و نوجوان را به نماز فرا خوانیم؟

اشاره

هنگام فراخواندن کودك و نوجوان به نماز باید به نکات زیر توجه شود: (۱)

الف _ آمادگی محیطی

همه مکان هایی که نماز در آن برپا می شود، محیط به شمار می آید. در خانه و مدرسه، شعارها و آراستن ها باید عطر و بوی نماز دهند؛ زیرا در محیط نامناسب، گرایش به نماز ایجاد نخواهدشد.

ب _ آمادگی عقیدتی

پدر و مادر باید برای شکوفایی سرشت مذهبی کودکان، از خردسالی برنامه ریزی کنند و همراه با رشد او، این برنامه های پرورشی نیز رشد تکاملی یابند.

پدر و مادر و مربیان باید پیش از رسیدن کودکان به سن تکلیف، آنان را در فراگیری احکام و شرایط برپایی نماز یاری کنند و زمانی که در دل

۱- مقاله «اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی»، علی قائمی، مجله پیوند، شماره ۱۸۶، صص ۲۸، ۲۹ و ۴۶.

آنان گرایشی ایجاد شد، زمینه انجام برخی مستحبات را برایشان فراهم سازند.

ج ـ میانه روی

یکی از سفارش های اسلام، میانه روی در عبادت است. به ویژه در مورد کودک و نوجوان، نماز و دیگر اعمال عبادی برای او نباید خسته کننده شود.

امام صادق علیه السلام فرمود:

اِجْتَهَدْتُ فی العِبادهِ وَ اَنَا شابٌ فَقالَ لی ابی یا بُنی دُونَ ما اراک تصنع فَاِنّ لِلّهِ عَزّ و جَلّ اذا اَحَبَّ عبدا رَضِی مِنهُ بِالیَسیرِ (۱)

هنگامی که جوان بودم و در عبادت بسیار می کوشیدم، پدرم به من فرمود: کم تر از این اندازه عبادت کن؛ زیرا هنگامی که خداوند بنده ای را دوست بدارد، با عبادت کم نیز از او راضی می شود.

افزون بر آن، باید از سرزنش و نکوهش کودکان و نوجوانان در امر عبادت ـ به ویژه نماز ـ و مقایسه آنان با کودکان دیگر جلوگیری شود. هم چنین نباید نماز خواندن دیگران را به رخ فرزند بکشیم؛ زیرا این امر سبب پیدایش احساس حسادت و خودکم بینی در آنان می شود. گفتنی است در صورت سستی ورزیدن فرزندان در اقامه نماز، باید با آرامش و یادآوری به هنگام، ایشان را به نماز فراخوانیم.

۱- اصول کافی، ج ۲، صص ۸۶ ـ ۸۷.

۳ _ بیان آثار نماز

اشاره

از میان شاخص های دین داری در دین اسلام، نماز جایگاه اساسی و ویژه ای دارد و در متون اسلامی نسبت به دیگر واجبات از اهمیت بیش تری برخوردار است. از این رو، برای دل بسته ساختن فرزندان به نماز بایـد از آیات و روایاتی بهره گیریم که در این باره وارد شده است تا هرچه بیش تر به عبادت گرایش پیدا کنند.

امام علی علیه السلام می فرماید:

اَلصَّلوهُ حِصنٌ من سَطَواتِ الشَّیطان. (۱)

نماز، دژی است که انسان را از هجوم شیطان در امان نگاه می دارد.

و باز فرمود:

اَلصَّلوهُ حِصنُ الرَّحْمنِ وَ مُدْحَرَهُ الشَّیطانِ. (۲)

نماز، دژ خدای مهربان و وسیله دور کردن شیطان است.

هم چنین نماز آثار پرورشی فراوانی دارد که به نمونه هایی از آن اشاره می کنیم:

الف _ آمرزش گناهان

امام علی علیه السلام فرمود:

و اِنَّها لَتَحُطُّ الذُّنُوبَ حَطَّ الوَرَقِ وَ تُطَّلِقها اِطلاقَ الرّبق وَ شِبَّهِها. (۳)

نماز چون ریختن برگ درختان، گناهان را می ریزد و چنان که کسی را از بند بگشایند، گناه کار را آزاد می کند.

۱- شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۱۶۶.

۲- شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۱۶۷.

۳- بحارالانوار، ج ۳۳، ص ۴۴۹.

ب _ پیش گیری از خودبینی

امام علی علیه السلام فرمود:

وَ الصَّلاةَ تَنزیها عَنِ الکِبر. (۱)

نماز، وسیله ای برای پاک شدن از خودبینی است.

ج _ جلب رحمت پروردگار

لو یَعلُم المُصلّی ما یَغشاهُ مِن جَلالِ اللّهِ ما سَرَّهُ اَن یُرفَعَ رأسُهُ مِن سُجُوده. (۲)

اگر نمازگزار می دانست که چگونه رحمت او را فرا گرفته است، از سجده سر بر نمی داشت.

د _ نزدیکی به خدا

امام علی علیه السلام فرموده است:

تَعاهَدُوا اَمْر اَلصَّلاهِ وَ حافِظُوا عَلَیْها وَ اسْتَکْثِرُوا مِنها وَ تُقَرِّبُوا بِها. (۳)

امر نماز را بر دوش بگیرید و آن را حفظ کنید و بسیار به جای آورید و با آن به خدا نزدیکی جویید.

هم چنین آن حضرت می فرماید:

الصَّلاهُ قُربانُ کُلِّ تَقِّی. (۴)

نماز، مایه نزدیکی هر پرهیزکاری است.

رستگاری خود و فرزندانمان جز با نماز و نزدیکی به خدا، از راه دیگری به دست نمی آید. نزدیکی انسان به خدا؛ یعنی دریافت بخشایش او

۱- نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲.
۲- الخصال، ج ۲، ص ۶۳۲.
۳- نهج البلاغه، خطبه ۱۹۹، ص ۸۲۹.
۴- کافی، ج ۱، ص ۲۶۵.

و اطمینان و اعتماد به بخشایش او و ادراک حق. (۱)

اگر بخواهیم فرزندانی منظّم، با ادب، پرکار و رها از ویژگی های زشت پرورش دهیم و سبب افتخار خود، آنان و جامعه اسلامی مان شویم، لازم است آن ها را دل باخته نماز سازیم.

امام خمینی رحمه الله می فرمود:

نماز را کوچک حساب نکنید. نماز و سایر احکام برای تربیت شماست، برای هدایت شماست. (۲)

در قرآن، واژه نماز (صلاه) و مشتقاتش، ۱۱۴ بار به کار رفته و در ۱۵ مورد به آن امر شده است. در کتاب «چهارصد سخن پیرامون نماز» آمده است: «بر خلاف تصور بعضی که نماز را تکرار می دانند، نماز نردبان ترقی است. هرچه با حضور قلب بیش تری خوانده شود، انسان بالاتر می رود». (۳)

استاد مطهری نیز در این باره می نویسد:

هر اندازه ایمان مذهبی انسان بیش تر باشد، بیش تر به یاد خداوند است و هر اندازه انسان به یاد خداوند باشد، کم تر معصیت می کند. معصیت کردن و نکردن دایر مدار علم و آگاهی نیست، دایر مدار غفلت و تذکر است. به هر اندازه که انسان غافل باشد، خدا را فراموش کرده و بیش تر معصیت می کند و به هر اندازه خداوند بیش تر در نظرش باشد، معصیت کم تری می کند. عبادت برای آن است که انسان زود به زود به یاد خدا بیافتد و یادآوری هرچه بیش تر باشد، انسان بیش تر پای بند اخلاق و

۱- نماز، محمدصادق حائری شیرازی، تهران، انتشارات دانشجویان مسلمان پیرو خط امام، ص ۶.

۲- صحیفه نور، روح اللّه موسوی خمینی، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸، ج ۱۹، ص ۲۰۷.

۳- چهارصد سخن پیرامون نماز، سیدجواد بهشتی، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۴، ص ۸۰.

حقوق خواهد بود. (۱)

با نگاه از این زاویه و توجه به جنبه پرورشـی و پاک سازی نماز، یکی از رازهای پافشاری اسـلام بر آن و معرفی نماز به عنوان پایه ایمان را می توان بازداشتن جامعه اسلامی از زشتی ها و پاک سازی اخلاقی مسلمانان دانست.

اِنَّ الصَّلوه تَنهی عَنِ الْفَحشاءِ وَ الْمُنکَرِ. (عنکبوت: ۴۵)

به درستی که نماز[،انسان را] از کار ناشایست و ناپسند باز می دارد.

علامه طباطبایی می فرماید:

نماز شامل ذکر خداوند است و این ذکر، ایمان به وحدانیت خداوند، رسالت پیامبر صـلی الله علیه و آله وسـلم و روز جزا را به نمازگزار تلقین می کنـد و نیز او را وادار می کنـد که از خدا اسـتعانت بجوید و با روح و بدن خود متوجه او شود. نماز، انسان را از فحشا و منکر باز می دارد. (۲)

به طور کلی باید گفت:

نماز، رهایی از تنبلی و تن پروری است.

نماز، رهایی از حواس پرتی و بی توجّهی است.

نماز، رهایی از نژادپرستی است.

نماز، رهایی از چاپلوسی است.

نماز، رهایی از پرستش بت ها است.

۱- گفتارهای معنوی، مرتضی مطهری، ص ۸۵.

۲- تفسیرالمیزان، سیدمحمدحسین طباطبایی، برگردان: محمدباقر موسوی، تهران، انتشارات عمومی، ۱۳۶۳، چ ۱، ص ۲۱۰.

نماز، رهایی از همه ویژگی های زشت و برخورداری از صفات خدایی است.

نماز، رهایی از گناه و تباهی است.

نماز، رهایی از زندگی سخت است.

نماز، رهایی از زندان تن است.

نماز، رهایی از حصار جهان ماده و منتقل شدن به عالم ملکوت است.

نماز، رهایی از خود و پیوند با خدا است.

نماز، رهایی از خشم و سخط پروردگار است.

نماز، رهایی از سخت جان کندن است.

نماز، رهایی از عذاب برزخ است.

نماز، رهایی از کوری روز رستاخیز و عذاب روز حساب است.

نماز، رهایی از آتش دوزخ و رسیدن به خوشبختی بهشت است. (۱)

۴ _ برپایی نماز جماعت

اشاره

آیین اسلام از جنبه های اجتماعی مهمی برخوردار است و با توجه به برکات وآثار یگانگی و یکپارچگی، در بسیاری از برنامه های آن بر وجود این جنبه پافشاری شده است. برگزاری نمازهای روزانه واجب به صورت جماعت، یکی از این برنامه هاست که افزون بر جنبه اجتماعی آن، ثواب معنوی فراوانی دارد. رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم درباره اهمیت جماعت فرمود:

۱- نمازشناسی۱، ص ۱۸۲.

«یک نماز با جماعت، بهتر از چهل سال نماز فرادا در خانه است». پرسیدند: یک روز نماز؟ فرمود: «بلکه یک نماز». (۱)

اکنون در پاسخ به این پرسش که «چرا برخی به نماز جماعت نمی روند؟» باید گفت شرکت نکردن افراد در نماز جماعت، دلیل های گوناگونی دارد که به بیش تر آن ها نباید توجه کرد. هرچند شایستگی علمی و اخلاقی پیش نماز، آموزنده بودن محیط مساجد و برخورد شایسته و احترام آمیز با شرکت کنندگان در نماز به ویژه کودکان و نوجوانان، در جذب آنان به این کانون یگانگی و معنویت سهم زیادی خواهد داشت، ولی اگر مربیّان، آموزگاران، پدران و مادران، در این جماعت ها شرکت کنند و در برابر شاگردان و فرزندان به نماز بایستند، الهام بخش خواهد بود. هم چنین مساجد باید در نهایت پاکی، پاکیزگی و زیبایی معنوی بوده و از هرنوع پلیدی به دور باشد. پاکیزگی مساجد به اندازه ای در اسلام اهمیت دارد که پاکیزه ساختن مسجد مایه آمرزش گناه شمرده می شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرموده است:

مَن کَنَسَ الْمَسْجدَ یَومَ الْخَمیسِ لَیلَه الْجُمعهِ فَأخرَجَ مِنهُ التُّرابَ قَدرِ ما نَدری فِی العَیْنِ غَفَر لَهُ. (۲)

هرکس در شب جمعه، مسجد را به اندازه خاکی که ممکن است در چشم برود، جارو کند، خدا گناهش را می آمرزد.

۱- مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۴۸۸.

۲- ثواب الاعمال، ص ۳۱.

یادآوری

۱. برای کودک، جانماز و سجاده قشنگ همراه با مهر و تسبیحی زیبا تهیه کنیم.

۲. می توان برای دختربچه ها، چادری زیبا و رنگی و برای پسربچه ها، لباسی ویژه برای نمازخواندن تهیه کرد.

۳. هنگـام آموزش قرائت نمـاز به کودک، با آراسـتن سـخن، آهنگین و دل نشـین کردن عبارت های نماز، هرچه بیش تر او را برانگیزانیم.

۴. نعمت ها و عنایت های خداوند و مهر و دل بستگی او را به کودک یادآور سازیم.

۵. هنگام دعوت کودک به نماز، با او به خوشرویی برخورد کنیم.

۶. پس از پایان نماز، با خریدن یک خوراکی یا بوسیدن و رفتارهایی این چنین، سپاس گزاری خود را به کودک نشان دهیم.

۷. از ادبیات و شـعرهای قشـنگ و سـرودهای زیبا برای نماز اسـتفاده کنیم. همه این کارها برای نوجوانان می توانـد به صورت دیگری نیز انجام شود، مانند: تهیه کتاب های جذّاب درباره آموزش نماز، اهدای وسایل مورد نیاز پس از انجام نماز و... .

۵ _ بهره گیری از قصه و شعر در مورد نماز

اشاره

موضوع نماز در قالب شـعر و داسـتان، موضوعی ابتکاری است که اسـتفاده از آن می تواند سـبب دل بستگی و کشش بیش تر کودک به سوی نماز شود.

ص:۹۱

شعر نماز ویژه کودکان پیش دبستانی

اشاره

شده باز وقت نمازموسم راز و نیاز

مرغ دل کرده، باز

به هوایش پرواز

وقت نماز

سر زد سپیده

از بام مهتاب

وقت نماز است

برخیز از خواب

مثل شکوفه

خوشبو و زیبا

گلخنده وا کن

بر روی لب ها

بشنو صدای

خوب اذان را

وقت نماز و

صبح است و حالا

بعد از وضویت

سجاده بگشا

چون شاخه گل

برخیز ازجا (۱)

۱- گلبانگ تربیت، فرشته حکمت، تهران، انتشارات تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۱، ص ۱۷.

ای دختر مسلمان

ای دختر مسلمان

نازنین با ایمان

باید وضو بگیری

در چشمه های قرآن

وقتی نماز می خوانی

مثل نخل ها خوشبویی

با خدای مهربان

از خوبی ها می گویی

خدا تو را دوست دارد

اگر نماز بخوانی

هر صبح و ظهر و هر شب

تکلیف خود بدانی

مثل خورشید می تابی

در آسمان آبی

وقتی نماز می خوانی

زیباتر از مهتابی (۱)

۱- گلبانگ تربیت، فرشته حکمت، تهران، انتشارات تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۱، ص ۱۸.

نماز و زندگی

من کودکی شادابم

در پاکی مثل آبم

در زندگی می تابم

وقتی نماز می خوانم

من در کنار بابا

بر لب هایم می خواند

پرستوی شادی ها

الله اکبر گفتن

چه قدر شیرین و زیباست

لا اله الا الله

حرف پیامبر ماست (۱)

پیامبرگرامی اسلام نیز در نهایت احسان و بردباری، نماز را برای کودک، شیرین و خواستنی می کرد، چنان که لیث بن سعد می گوید: «روزی پیامبر نماز جماعت می خواند و جمعی به او اقتدا کرده بودند. حسین علیه السلام که کودکی بیش نبود، آن جا نشسته بود. هنگامی که رسول خدا به سجده رفت، آمد و بر پشت پیامبر سوار شد. آن گاه پاهای خود را حرکت داد و گفت: «حَلْ.. حَلْ» (شتر را با تکرار این واژه می رانند). هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم می خواست سر از سجده بردارد، حسین را

۱- گلبانگ تربیت، فرشته حکمت، تهران، انتشارات تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۱، ص ۱۶.

می گرفت، آرام بر زمین می گذاشت و بلند می شد و چون به سجده بعدی می رفت، باز حسین همان کار را انجام می داد. تا پایان نماز این کار تکرار شد.

مردی یهودی چون این صحنه را دید، به عنوان اعتراض نزد رسول خدا آمد و گفت: ای محمد! شما با کودکان رفتاری می کنید که ما این گونه رفتار نمی کنیم. پیامبر فرمود: اگر شما هم به خدا و رسول او ایمان داشته باشید، به کودکان خود مهربانی می ورزید و با مهر و نوازش با آنان رفتار می کنید. یهودی تحت تأثیر این پرورش اسلامی و بلندنظری پیامبر، شیفته اسلام شد و همان دم مسلمان گردید». (۱)

۶ _ آسان گیری

در سال های نخست به ویژه دوران خردسالی باید با کودک به گونه ای برخورد شود که احساس جبر و خستگی نکند و نباید نماز را برای او به امری کسل کننده و رنج آور تبدیل کنیم. اگر در میان نماز در پی چیزی دوید، اورا سرزنش نکنیم، بلکه پس از نماز با خنده و شادی به او بیاموزیم که این کار، نماز را باطل می کند. همان گونه که در بخش های پیشین گفته شد، سخت گیری حتی برای نوجوان نیز ممکن است زیان بار باشد. از این رو، باید به اندازه توانایی کودک و نوجوان به او تکلیف کنیم.

فشرده مطلب

۱. اصل محبّت: با محبّت ورزیدن بهتر می توان کودک و نوجوان را با

۱- بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۵، ح ۵۰.

عبادت و آموزه های دینی آشنا کرد تا با کینه ورزی ودشمنی.

۲. اصل لذّت: جالب و جذاب کردن نماز در نظر کودکان.

۳. اصـل آراسـتن و تشویق: بایـد سـجاده و جایگـاه نماز کودک و نوجوان را زیبا و دلچسب بسازیم و هنگام گفتن نام خـدا و سجده کردن، او را تشویق کنیم.

۴. اصل تغافل: نادیده گرفتن، اشتباه های کودک و نوجوان.

۵. اصل آسان گیری: تلاش برای کاهش دشواری عمل عبادی در نظر کودکان و نوجوانان.

۶. اصل تدریج: به یکباره نباید از کودک خود، انتظار عابد و زاهد شدن داشته باشیم.

۷. اصل القا: القای محبّت خدا در قلب کودک و نوجوان و پاشیدن بذر محبت او در دلش.

۸. اصـل انس: بایـد کودک را با خـدا مأنوس ساخت و از خـدا نترسانـد. بایـد او را به سـخن گفتن با خـدا وادار کنیم و معنای «حاضر و ناظر» را به او بفهمانیم. (۱)

پـدر و مـادر و مربیـان هنگام واداشـتن کودک به نماز بایـد به گونه ای رفتار کننـد که به دلزدگی او از نماز نیانجامـد. در این زمینه، موارد زیر باید رعایت شود:

۱- اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، ص ۵۹.

۱. پرهیز از خسته کردن کودک با برنامه های اضافی و تعصّب آمیز یا بیداری او برای نماز شب.

۲. پرهیز از به هم زدن بازی و سرگرمی های لذت آفرین کودک برای وا داشتن او به نمازخواندن.

۳. پرهیز از کاربرد زور در وادار کردن فرد به نماز به ویژه در خردسالی.

۴. پرهیز از سبک شمردن نماز و برگزار کردن آن باخنده.

۵. پرهیز از جدایی انداختن میان دو نماز، مانند خواندن نماز ظهر و عصر در دو نوبت.

امام صادق علیه السلام فرموده است:

اِنّا نَامُرُ صِبْیانَ اَنْ یَجْمَعُوا بَینَ الصَّلوتَین الْاُولی وَ الْعَصْر وَ بَینَ الْمَغرِبِ وَ الْعِشاءِ مادامُوا عَلی وُضُوءٍ قَبلَ اَنْ یَشتَغِلُوا. (۱)

ما کودکان خود را امر می کنیم که نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا را با هم بخوانند تا پیش از آن که به کاری سرگرم شوند، با وضو باشند.

۶. پرهیز از دعوت کودک یا نوجوان به نماز هنگامی که او را به تازگی تنبیه کرده ایم.

۷. پرهیز از نماز خواندن هنگام خستگی و بی حالی.

۸. پرهیز از یادآور ساختن مجازات های دشوار خداوند برای ترک کنندگان نماز در سنین پیش از هشت سالگی. (۲)

باری باید دعا کرد که:

۱- کافی، ج ۶، ص ۴۷، ح ۷.

۲- اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، ص ۶۱.

رَبِّ اجْعَلْنِی مُقِیمَ الصَّلاهِ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی رَبَّنا وَ تَقَبَّلْ دُعاءِ. (ابراهیم: ۴۰)

پروردگارا! من و فرزندانم را برپادارنده نماز قرار ده و دعایم بپذیر.

بخش چهارم: همراه با برنامه سازان

پیشنهادهای کلی و برنامه ای

۱. تهیه برنامه هایی درباره فلسفه نماز به صورت گفت و گو یا میزگرد با حضور کودکان، نوجوانان، کارشناسان امور دینی و روان شناسی برای این گونه برنامه ها اگر به صورت مجموعه ادامه دار باشند، در آغاز بهتر است از کودکان و نوجوانانی دعوت شود که دارای محبوبیتی در عرصه های گوناگون علمی، فرهنگی، دینی یا ورزشی هستند.

۲. برگزاری مسابقه های جذّاب در مدارس درباره موضوع های مربوط به نماز و پخش آن از رسانه و اعلام نام مدرسه ای برای برگزاری مسابقه بعدی. مثلاً می توان دو مربّی را در دبستان یا پیش دبستان به عنوان داور انتخاب کرد و از بچه هایی که می خواهند در مسابقه شرکت کنند، بخواهیم وضو بگیرند. سپس به کسانی که درست وضو بگیرند، هدایایی به رسم یادبود داده شود.

برای ارایه ارزش ها در برنامه های مذهبی و دینی باید به جذابیت ها و صحنه آرایی مناسب با ذوق کودکان توجه شود. چه بسا برنامه های پر محتوا، در صورت نداشتن قالب مناسب برنامه سازی خشک، بی روح و تحمل ناپذیر تبدیل می شوند.

۳. ساخت فیلم های بیست دقیقه ای درباره نماز و گنجاندن آن ها در برنامه های ویژه کودکان و نوجوانان. کودکان و نوجوانان ظرفیت و تحمل

چنـدانی برای تماشای فیلم های دراز مدت ندارند. آنان چون در رؤیای کودکانه خویش غرق هسـتند، این گونه فیلم ها را در میانه راه رها می کنند و به دنبال کار دیگری می روند.

۴. گنجاندن نمادهایی از دسـتورها و اندیشه های حیات بخش دین در متن سـریال ها و فیلم های تهیه شده به صورت جذّاب و غیر مستقیم.

به تناسب فیلم نامه های اجتماعی ، بایـد به صورت غیرمسـتقیم، جایی برای انتقال دادن ارزش نماز گنجانده شود و با نمادهایی هم چون وضو ساختن یا نمازگزاری به وسـیله بازیگران مشـهور و محبوب، بار ارزشـی به آن ببخشـند. به یقین، تأثیر این شـیوه اگر بیش تر از روش مستقیم باشد، کم تر نیست.

۵. تهیه برنامه هایی از زندگانی پیشوایان دین یا اصـحاب ایشان و علمای معاصر درباره نماز مانند: جریان وضو گرفتن حضرت امـام حسن مجتبی علیه السـلام که هنگام وضو ساختن ، مفصل هایش می لرزیـد و رنگ صورت مبارکش زرد می شـد. وقتی علت این حالت را از آن حضرت پرسیدند، فرمود: «بر هر کس که در مقابل پروردگار می ایستد، سزاوار است که رنگش زرد شود و اعضای بدنش بلرزد». (۱)

۶. بیـان خاطره هایی از نماز گزاردن حضـرت امام خمینی رحمه الله، از زبان نوجوانان در برنامه های کودک و نوجوان به ویژه در ایام میلاد یا ارتحال ایشان. هم چنین جریان بعضی از علمای معاصر در مورد نماز و

۱- آداب و مستحبات نماز، عباس عزیزی، قم، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۷، چ ۵، ص ۱۳.

آثـار و پی آمـدهای آن برایشان، دست مایه گران سـنگی برای برنامه سازی خواهـد بود. به هر حال، امام بزرگوار نمازگزاری بود که ایشان را به عنوان الگوی زندگی معاصـر، می توان مطرح کرد و از زندگانی ایشان برای نوجوانان، برنامه ساخت. گفته انـد: وقتی که امام خمینی رحمه الله وارد «نوفل لوشاتو» (فرانسه) شد، اول پرسـید: قبله کدام طرف است؟ هم چنین در شبی که از پـاریس به سوی تهران می رفت، تمـام افراد در هواپیمـا خوابیـده بودنـد و تنهـا ایشـان در طبقه بالاـی هواپیمـا نماز شب می خواند.

حجت الاسـلام سـید احمـد خمینی رحمه الله می گویـد: «روزی که شـاه فرار کرد، در نوفل لوشاتو بودیم. پلیس فرانسه خیابان اصلی نوفل لوشاتو را بست. خبرنگارانی از آفریقا، آسیا، اروپا و امریکا و شاید ۱۵۰ دوربین فقط صحبت امام را مستقیم پخش می کردنـد تا از طریق حضـرت امام، بزرگ ترین حادثه سال را مخابره کننـد؛ چون شاه رفته بود و می خواسـتند ببینند که امام چه تصـمیمی دارنـد. امام بر روی صـندلی ایسـتاده بود در کنار خیابان. تمام دوربین ها بر روی امام زوم (متمرکز) شده بودند. امام چند دقیقه صـحبت کردند. من کنار امام ایستاده بودم. یک مرتبه برگشتند و گفتند: احمد! ظهر شده؟ گفتم: بله، الان ظهر است. امام بی درنگ گفتند: والسلام علیکم و رحمه اللّه و برکاته». (۱)

۷. چنـان چه برنامه کودک و نوجوان با لحظه های عرفانی نماز هم زمان شود، می توان برنامه های کلیشه ای ماننـد مناجات را در روش و قالبی نو با

۱- نکته های نورانی، حسین دیلمی، قم، ستاد اقامه نماز حوزه نمایندگی ولی فقیه، ۱۳۷۷، چ ۱، صص ۵۷ ـ ۵۸.

ادبیاتی زنده و همه پسند ارایه کرد. می توان فیلم هایی کوتاه یا انیمیشن از احکام، آداب و مستحبات نماز تهیه و پخش کرد. در این میان توجه به موضوع های زیر بسیار اهمیت دارد: آداب وضو، لباس نمازگزار، نماز در مکان مقدس و مساجد، اذان و اقامه، آداب قبله و... . از این رو، تهیه برنامه درباره داستان هایی مانند زیر بسیار مناسب است:

«از مستحبات نماز آن است که انسان بوی خوش به بدن و لباسش بزند و با لباس پاکیزه نماز بخواند و با احترام و وقار برای عبادت خدا مشغول شود.

لحظات آخر عمر حضرت زهرا علیهاالسلام بود. چند لحظه ای به اذان مغرب باقی مانده بود. حضرت فاطمه علیهاالسلام به اسماء بنت عمیس فرمود: عطر مرا بیاور تا خود را خوشبو سازم و آن لباس را که با آن نماز می خوانم، بیاور. سپس وضو گرفت و هنگامی که می خواست نماز بخواند، حالشان دگرگون گشت. سرشان را به زمین نهادند و به اسماء فرمود: کنارم بنشین. هنگامی که وقت نماز فرا رسید، مرا بیدار کن تا نمازم را بخوانم. اگر برخاستم که چیزی نیست و اگر بر نخاستم، شخصی را نزد علی علیه السلام بفرست تا خبر فوت مرا به او بدهد. اسماء می گوید: وقت نماز فرا رسید، گفتم: الصلوه یا بنت رسول اللّه (ای دختر رسول خدا! وقت نماز است)! صدایی نشنیدم و متوجه شدم حضرت زهرا علیهاالسلام از دنیا رفته است». (۱)

۱- قصص الصلاه، قاسم میرخلف زاده، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹، چ ۱، ج ۲، ص ۱۲۶ _ ۱۲۷.

۸. خانواده در پرورش دینی فرزندان نقش مهمی دارد و پس از آن، نقش هم سالان در این رابطه مثال زدنی است. بنابراین، ساخت سریال هایی در زمینه گرایش فرزندان برخی خانواده های آشفته به عبادت و نماز به وسیله هم سالان پیشنهاد می شود. در این زمینه، باید خانواده ای که در آن اضطراب، ناهماهنگی، خشونت و بی احترامی به چشم می خورد، موضوع برنامه قرار گیرد.

مثال: آشنایی فرزندِ نوجوان آن خانواده در بازی فوتبال با یکی از نوجوانان مسجدی محل، حضور در مسجد، رفاقت با امام جماعت و دگرگونی احساس در رفتار با دیگران، گرایش به نماز و پیروی دیگر اطرافیان از او.

۹. پیام رسانی و بازتاب جمله های کوتاه به صورت زیرنویس برای فرزندان و پدر و مادر. برای نمونه، جمله هایی که با «آیا می دانید» آغاز می شوند، در پیام رسانی به کودک و نوجوان بسیار مؤثر خواهد بود.

نمونه های اطلاع رسانی برای کودک و نوجوان

آیا می دانید دوست داشتنی ترین عبادت نزد خداوند نماز است؟

آیا می دانید نخستین چیزی که در قیامت مورد پرسش قرار می گیرد، نماز است؟

نمونه های اطلاع رسانی برای پدر و مادر

آیا می دانید چشم پوشی از خطای کودک و نوجوان به ویژه نماز در بسیاری موارد سازنده است؟

آیا می دانید به رخ کشیدن خطا و سرزنش کردن نوجوان در مسایل عبادی به ویژه نماز، به جسورتر شدن او خواهد انجامید؟

۱۰. فراخوانـدن مخاطبـان رادیو و تلویزیون به برپایی نماز جماعت در پیش و پس از پخش اذان. با این که مشارکت کودک و نوجوان در نمـاز جمـاعت و حضور آنان در مساجـد می توانـد تأثیر عمیق درونی و تربیتی بر جا گـذارد، ولی از سوی مجریان برنامه های کودک و نوجوان در این راستا اهتمام جدی دیده نمی شود.

۱۱. تلاش شود زمـان پخش برنامه های کودک و نوجوان با هنگام پخش قرآن و اذان تـداخل پیـدا نکنـد؛ زیرا پخش قرآن و اذان در لابه لای این برنامه ها و قطع شدن برنامه، ممکن است از اشتیاق کودک و نوجوان به آموزه های اسلامی بکاهد.

۱۲. تضـاد ارزشـی در خـانواده ها، عاملی برای گریزان شـدن کودک و نوجوان از نماز است. اسوه و الگو بودن پـدر و مادر و سازگاری بین کردار و انـدیشه آنان می توانـد ارزش های دینی را برای کودک و نوجوان درونی سازد. برای مثال، پـدری که فرزنـدش را به نماز دعوت می کند، ولی خود سرگرم روزنامه خواندن می شود یا مادری که فرزندش را به نماز اول وقت می خواند، ولی خود به کار آشپزی می پردازد، چگونه الگویی خواهند بود؟

سیاست گـذاران صدا و سیما و پدر و مادر باید تدبیری به کار بندند تا در وقت نماز، برنامه جاذب دیگری در بین نباشد مثل: برنامه های جذاب تلویزیونی یا ویدئویی و داسـتان گویی ها، بگو و بخندها، غذا خوردن و بازی های خانوادگی و دوستانه که مورد علاقه کودکان است.

۱۳. انتقال مفاهیم دینی به وسیله پدر و مادر با استفاده از تمثیل ها و تشبیهات که پذیرش این روش ها را در سنین کودک و نوجوانی آسان تر خواهد کرد. هم چنین پاسخ منطقی و مناسب به پرسش های مذهبی کودک و نوجوان، وی را علاقه مندتر می سازد. مثلاً اگر درباره نماز با کودک بحث شود، بتواند آن را دریابد و باور کند یا اگر از پاداش و کیفر خداوند برای او سخن بگوییم، به خاطر رسیدن به لذت بهشتی و دوری از عقاب خداوند، حاضر شود نماز بخواند. البته نباید نمازی عارفانه را از او انتظار داشت. بیش تر عبادت های او از نوع تجارت با خدا و نوعی بده و بستان به شمار می آید و در واقع، او با نماز و روزه خود، نوعی معامله گری را مطرح می سازد. به تدریج و در آینده، می توان مفاهیم عارفانه را به او آموخت.

ناگفته نماند که بعضی از کودکان در سنین پایین تر نیز آمادگی پذیرش دارند، ولی سخن کلی ما در برنامه سازی برای نوع کودک و نوجوان است.

۱۴. یکی از کارکردهای نماز جماعت، تقویت روح جمعی و مشارکت آفرینی و ایجاد نظم و انضباط است. با شرکت در نماز جماعت، روحیه مشارکت در کودک و نوجوان افزایش می یابد و با برقراری ارتباط دوستانه میان نمازگزاران، اُنس و الفت پدید می آید. در ساخت برنامه در این راستا به جمله ها و داستان های زیر می توان توجه کرد:

۱. «رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم همیشه صفوف نماز را منظم می فرمود تا این که رفته رفته برای همه نمازگزاران عادت می شد. روزی به

مسجد تشریف آورد و به نماز ایستاد و خواست تکبیره الاحرام بگوید که متوجه شد مردی سینه اش جلوتر از دیگران است. فرمود: بندگان خدا صفوف خود را منظم کنید وگرنه میان شما اختلاف خواهد افتاد».

۲. ابن مسعود می گوید: «رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم به شانه های ما دست می گذاشت و ما را پس و پیش می کرد و می فرمود: منظم بایستید. اگر در ایستادن اختلاف داشته باشید، دل هایتان هم مختلف خواهد شد...». (۱)

۳. جابر می گوید: «از امام محمّد باقر علیه السلام در مورد کودکانی که در نماز جماعت شرکت می کنند، پرسیدم. امام باقر علیه السلام فرمود: آنان را از صف های جلو به قسمت عقب صف نماز جماعت نفرستید، بلکه آنان را (در میان بزرگ سالان) پراکنده سازید». (۲) به راستی، فرهنگ حضور کودک و نوجوان در صفوف نماز جماعت و پذیرش قلبی مسئولان مساجد را با استناد به این روایت زیبا می توان برجسته کرد.

۴. از عبارت های زیر نیز می توان به عنوان زیر نویس بهره گرفت: نماز جماعت وسیله ای برای آشنایی با دوستان جدید است.

نماز جماعت نوعی آموزش نظم در زندگی است.

۵. مداومت بر نماز از دوران کودکی، عامل بازدارنده از بزه کاری است چه بسا بیش تر بزه کاران نوجوان، اهل نماز و برقراری ارتباط با خداوند

۱- داستان هایی از نماز جماعت، علی میرخلف زاده، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹، چ ۱، ص ۱۹.

۲- داستان هایی از نماز جماعت، علی میرخلف زاده، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹، چ ۱، ص ۴۱.

نبوده اند. ترسیم ظریفانه این مسأله می تواند عاملی برای جذب نوجوانان به نماز و هشداری برای پدر و مادر برای اهتمام بیش تر در پرورش دینی فرزندانشان باشد.

معرفی نهادهای مرتبط با نماز

برخی از مرا کزی کـه در زمینـه اقـامه نمـاز برای کودکـان و نوجوانـان، قـدم هـای عملی برداشــته انـد، جهـت ارتبـاط دســت اندرکاران رسانه معرفی می شوند:

۱ – ستاد اقامه نماز

قم، خیابان صفاییه، کوچه آمار، تلفن: ۷۷۴۰۲۹۷

۲ – سازمان امور مساجد

قم، مدرسه دارالشفاء، امور مساجد، تلفن: ۸ _ ۷۷۳۱۴۴۷

۳ – دفتر تبلیغات اسلامی

قم، چهار راه شهدا، تلفن: ۹۴ _ ۷۷۴۳۱۸۶

۴ – سازمان تبلیغات اسلامی

تهران و قم (مصلی قدس)، تلفن: ۷۷۴۳۳۶۹ _ ۷۷۴۰۳۷۱

پرسش های مردمی

۱ _ عبادت در زندگی انسان ها چه نقشی دارد؟

۲ _ نماز در زندگی انسان ها چه نقشی دارد؟

۳ _ نماز چگونه از گناه جلوگیری می کند؟

۴ ـ پدر و مادر در برابر بی تفاوتی فرزند به نماز باید چه شیوه ای را به کار ببرند؟

۵ ـ نقش الگویی پدر و مادر در پرورش دینی فرزندان تا چه اندازه مؤثر است.

۶ ـ پدر و مادر، فرزندان خود را برای خواندن نماز صبح باید چگونه بیدار کنند؟

۷ ـ پدر و مادر هنگام سر زدن اشتباه از کودک و نوجوان و بهانه تراشی آنان برای فرار از نماز باید چه واکنشی نشان دهند؟

۸ ـ محبت تا چه اندازه در رشد عبادی کودک به ویژه در ترغیب او به نماز تأثیرگذار است؟

۹ ـ چه کنیم تا فرزندانمان به مسجد علاقه مند شوند؟

۱۰ ـ تفاوت های فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان بانماز و بی نماز را برشمرید؟

۱۱ ـ چگونه نوع برخورد پدر و مادر و روی آوردن آنان به نماز در ذهن کودکان جاذبه آفرین خواهد بود؟

پرسش های کارشناسی

۱ ـ چگونه فرزندانمان را به عبادت مشتاق سازیم؟

۲ ـ محبت ورزیدن به فرزندانمان تا چه اندازه در تمایل آنان به نمازخواندن تأثیرگذار است؟

۳ _ به جز محبت، به چه روش های دیگر می توان فرزندان را به نماز جذب کرد؟

۴ _ در بهره گیری از قصه و شعر برای جذب کودکان به نماز چه ویژگی هایی وجود دارد؟

۵ _ چگونه می توان در مراحل گوناگون رشد کودک آثار نماز را برای او تبیین کرد؟

۶ _ آراستگی سخن و سخن گو در آموزش نماز به کودکان چه تأثیری دارد؟

۷ _ تأثیر تغذیه حلال در جذب کودکان به نماز چیست؟

۸ _ رشد علمی پدر و مادر و مربیان د ر پرورش دینی کودک و نوجوان چه تأثیری دارد؟

۹ _ آسان گیری در پرورش دینی فرزندان چه نقشی دارد؟

۱۰ _ نقش آموزش و پرورش در تشویق کودکان به نماز چیست؟

۱۱ _ چرا پیشوایان معصوم علیهم السلام به عادت دادن کودکان به برپایی نماز از همان دوران کودکی تأکید دارند؟

۱۲ _ چرا امام خمینی رحمه الله بزه کاری را با بی نمازی مرتبط می دانست؟

۱۳ _ نقش صدا و سیما در گرایش کودک و نوجوان به عبادت به ویژه نماز چیست؟

۱۴ _ نماز خواندن برای زندگی فردی و اجتماعی انسان چه پی آمدهایی دارد؟

ص:۱۰۸

۱۵ ــ عوامل دور شدن کودک و نوجوان از نماز کدامند؟

۱۶ ــ برای افزایش علاقه مندی کودک و نوجوان به نماز چه راهکاری پیشنهاد می کنید؟

کتاب نامه

۱ ـ آمدی تمیمی، عبدالواحد؛ غررالحکم و دررالکلم، برگردان: سیدجلال الدین محدث ارموی، تهران، دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۶۰.

۲ ـ ابن بابویه، محمد بن علی صدوق؛ ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تهران، نشر الصدوق، ۱۳۶۶.

۳ ـ ـــــــــــــــــ، محمد بن علی صدوق؛ خصال، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۶۲.

۴ ـ ـــــــــــــــــ، محمد بن علی صدوق؛ من لا ـ یحضره الفقیه، قم، منشورات جماعه المدرسین فی حوزه العلمیه، ۱۳۶۳.

۵ ـ ابن شعبه حرّانی، حسین بن علی؛ تحف العقول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۷۴.

۶ ـ افروز، غلام علی؛ روش های پرورش احساس مذهبی (نماز) در کودکان و نوجوانان، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چاپ اول، ۱۳۷۱.

۷ ـ امینی، ابراهیم؛ آیین تربیت، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۹.

۸ ـ انصاری، مرتضی؛ فرائدالاصول، قم، موسسه نشر اسلامی، ۱۳۶۵.

۹ ـ باقری، خسرو؛ نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.

۱۰ ـ برقی، محمدبن خالد؛ محاسن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰.

۱۱ ـ بلخی (مولوی)، جلال الدین محمد بن محمد؛ مثنوی معنوی

تهران، پژوهش، ۱۳۷۱.

۱۲ ـ بهشتی، سیدجواد؛ چهارصد سخن پیرامون نماز، قم، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۴.

۱۳ ـ پاینده، ابوالقاسم؛ نهج الفصاحه، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۳.

۱۴ ـ جهانگرد، یدالّله؛ نحوه رفتار والدین با فرزندان، تهران، انجمن اولیا و مربیان، چاپ دوم، ۱۳۷۲.

۱۵ ـ حائری شیرازی، محمدصادق؛ تربیت اسلامی، تهران، انتشارات الشمس، ۱۳۵۹.

۱۶ ـ ________________، محمدصادق؛ نماز، تهران، انتشارات دانشجویان مسلمان پیرو خط امام، بی تا.

۱۷ ـ حر عاملی، شیخ محمد حسن؛ وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ه . ق.

۱۸ ـ حسینی دشتی، مصطفی؛ معارف و معاریف، تهران، موسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۸.

۱۹ ـ دبس، موریس؛ مراحل تربیت، برگردان: محمدعلی کاردان، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۷۴.

۲۰ ـ راشدی، حسن؛ نمازشناسی، تهران، ستاد اقامه نماز، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۲۱ ـ راغب اصفهانی، ابوالقاسم؛ مفردات، تهران، مکتبه المرتضویه،

۱۳۷۵.

۲۲ ـ سیّاح، احمد؛ فرهنگ جامع عربی ـ فارسی، تهران، کتابفروشی اسلام، چاپ چهاردهم، بی تا.

۲۳ ـ شرفی، محمدرضا؛ مراحل رشد و تحول انسان، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۶۸.

۲۴ ـ شیروانی، علی؛ کلیات فلسفه، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۸.

۲۵ ـ طباطبایی، سیدمحمد حسین؛ تفسیرالمیزان، برگردان: محمدباقر موسوی همدانی، تهران، انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۳.

۲۶ ـ طبرسی، حسن بن فضل؛ مکارم الاخلاق، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۶ ه . ق.

۲۷ ـ عمید، حسن؛ فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۶۰.

۲۸ ـ فرشته حکمت، فرشاد؛ گلبانگ تربیت، تهران، انتشارات تربیت، چاپ اول، ۱۳۷۱.

۲۹ ـ فیض کاشانی، ملا محسن؛ تفسیر صافی، تهران، چاپ محمودی، ۱۳۵۵.

۳۰ ـ ________________________؛ محجه البیضاء، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۸ ه . ق.

۳۱ ـ قائمی، علی؛ اقامه نماز در دوران کودکی و نوجوانی، ستاد اقامه نماز، چاپ اول، ۱۳۷۲.

۳۲ ــ ــــــــــــــــــــــ؛ روان شناسی و تربیت فرزندان شاهد، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۶۶.

۳۳ ــ قرائتی، محسن؛ پرتوی از اسرار نماز، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۹.

۳۴ ــ ــــــــــــــــــــــ؛ یکصد و چهارده نکته درباره نماز، تهران، ستاد اقامه نماز، چاپ شانزدهم، ۱۳۷۳.

۳۵ ــ قمی، ابومحمد جعفربن احمدبن علی؛ جامع الاحادیث، مشهد، مؤسسه طبع رضویه، بی تا.

۳۶ ــ کرمی، رضا و علی رضا مرادی؛ روان شناسی تربیتی، تهران، مرکز تربیت معلم، ۱۳۶۸.

۳۷ ــ کلینی، محمدبن یعقوب؛ اصول کافی، برگردان: سیدجواد مصطفوی، تهران، چاپ اول، ۱۳۵۰.

۳۸ ــ گیلانی، عبدالرزاق؛ مصباح الشریعه، تهران، کتاب خانه صدوق، ۱۳۶۶.

۳۹ ــ مبشری، اسداللّه؛ ترجمه نهج البلاغه، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دهم، ۱۳۷۵.

۴۰ ــ متقی هندی، علی؛ کنزالعمال، بیروت، مکتبه التراث الاسلامی، ۱۳۹۷.

۴۱ ــ مجلسی، محمدباقر؛ بحارالانوار، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۵۰ تا ۱۳۶۰.

۴۲ ـ ــــــــــــــــــــــــــــــــــــ؛ حلیه المتقین، تهران، انتشارات محمدحسن علمی، ۱۳۶۰.

۴۳ ـ مجله نیایش، فصل نامه پژوهشی مطالعاتی نماز، ستاد اقامه نماز، تابستان ۱۳۷۸.

۴۴ ـ محمدی ری شهری، محمد؛ میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۵.

۴۵ ـ مطهری، مرتضی؛ گفتارهای معنوی، تهران، صدرا، ۱۳۶۳.

۴۶ ـ مظلومی، رجب علی؛ گامی در مسیر تربیت اسلامی(۱)، تهران، نشر آفاق، چاپ اول، ۱۳۵۸.

۴۷ ـ مکارم شیرازی، ناصر و دیگران؛ تفسیر نمونه، قم، دارالکتب الاسلامی، بی تا.

۴۸ ـ موسوی خمینی، سیدروح اللّه؛ صحیفه نور، تهران، انتشارات ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.

۴۹ ـ نوری، حسین؛ مستدرک الوسائل، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۳ ه . ق.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹